

Af Brejning sogns historie: Der dukker af disen (Brejning sogn indtil 1726).

Når man skal fortælle sognehistorie, var det jo dejligt, om der var utallige kilder at øse af, men sådant er sjældent tilfældet, jo længere tilbage i tiden vi kommer. Når jeg nu har kaldt min fortælling “Der dukker af disen ...”, så er det i bogstaveligste forstand fordi, der ikke er så mange kilder at øse af, på den tid min fortælling begynder. Men vi må klare os med det, der er, og så prøve at bevæge os indenfor i Brejning sogn.

A propos kildemateriale, så er begrebet mængder af papir ikke noget nyt begreb. Allerede tidligere i landets historie følte man et enkelt sted sig overvældet af papirmængder, nemlig på det senere Rigsarkiv i København, og i 1700 tallet fik man lov til at kassere blandt de mangfoldige dokumenter, der var indsendt hertil fra landet gennem 2-3-4 århundreder. Herved gik en hel del regnskabs- og andet materiale tabt, materiale, som vi virkeligt kunne have brugt i dag for at få en sammenhængende sognehistorie i stand. Men også lokalt forsvandt der uvurderligt materiale, som vi senere skal høre lidt om.

Selve navnet på sognet, Brejning, hentyder dels til planten bregne dels til endelsen “ing”, som viser, at vi står overfor en bebyggelse fra omkring starten på vor tidsregning, altså år 0 for nu at tage et rundt tal. Her er sikkert tale om et bygdenavn mere end om et enkeltgårdsnavn. Vi ved, at der har været store bopladser i Bronzealderen og i Jernalderens forskellige perioder både syd og nord for Ravnsbjerg å og her, hvor vi netop nu befinder os, i Spjald, ligesom Omgård i nuværende Nr.Omme sogn er anerkendt som et storgårdsområde. Løber vi linen ud, så tænk på Muldbjergmanden, som stedtes til hvile i gravhøjen øst for Muldbjerg. En stormand, som jo godt kan have boet i Ravnsbjerg området og som kan have givet grobund for de udløbere, vi senere finder som Omme og Brejning.

Vi må antage, at en del af byggestederne her i sognet fra tidernes morgen har været ejet af de bønder, der boede der, men at der efterhånden gennem tidernes ugunst er sket en underlæggelse til en af gårdene i sognet, hvis besidder bedre har været i stand til at klare sig. Således opstod Brejninggaard, som efterhånden fik et stort jordtilliggende og allerede midt i 1300 tallet hørte den under Ribe bispestol. Så ville det jo være dejligt, om Ribebispen havde holdt mandtal over det tilhørende gods, så vi kunne have hørt noget om bostederne her i sognet, men så godt er det ikke. Dog er Brejning kirke nævnt første gang i en oversigt over Ribe stifts kirker skrevet i årene op mod 1348. Der var dog stadigvæk andre af gårdene, der ikke havde behov for at lægge sig under Brejninggaard, men forblev i frit eje eller også blev en del af andet gods.

Igennem Brejning sogn førte to store og ældgamle færdselsveje. Een gik fra vest mod øst, fra Ringkøbingområdet over No, Lem, Brejning, Fjølstervang, Herborg og videre østpå. Een fra nord til syd fra Lemvig over Holstebro, Væggerskilde her østligst i sognet over Skjern, Varde og Ribe sydover. Den første vejstrækning genfinder vi i nuværende Kærhusvej, der i gammel tid snoede sig

forbi Brejning kirke mod Egeris o.s.v. Den sidste er den gamle “adelvej” = “Alfarvej”, hvoraf et vejspor stadig går igennem Snogdal plantage, snor sig omkring Viftrupgård, Væggers-kilde og Randerisgårdene, og forsvinder sydover ved Herborgvad. Som det kan ses, krydser de to veje hinanden ved Herborg

Sådanne veje brugtes ikke kun til fredelig samfærdsel. Heraf drog også krigshære, og det kunne være slemt nok, men værre var, at alvorlig sygdom, og uden medicin er megen sygdom alvorlig, også havde det med at færdes af sådanne veje. I 1346 begyndte “Den Sorte Død” i Østen og i de næste år spredte den sig videre vestpå og nåede Danmark omkring 1349-1350. Den sorte død var en lungesygdom, forårsaget af lungepestbakterien, som overførtes af rotter. Smittede men-nesker fik til overflod sorte/blodige bylder rundt på kroppen, og herefter fik de meget hurtig en voldsom, blodig lungebetændelse, som gjorde det af med dem. Det siges, at ved smitte var der 100% dødelighed. Til beroligelse kan det siges, at i dag, hvor vi har passende antibiotika, er sygdommen næsten 100% kurativ.

Men det havde man ikke den gang, så det gik hårdt til, og man mener, at en trediedel af Danmarks befolkning døde. Byer og sogne blev lagt øde. Hvordan det var her i sognet, er der ingen overlevering om, men No, Finderup, Herborg og Fjølstervang sogne, altså sogne i vort nærmeste nabolag blev lagt øde. Alene i Ribe stift blev 12 sogne øde. Man sagde i øvrigt, at fra man blev smittet, til man døde, gik der kun “tre nys tid”, og heraf kommer det gamle udtryk “prosit”, når nogen nyser, idet det betyder “Gid det må gavne”. At man 10 år forud for denne epidemi havde oplevet den kongeløse tid med de holstenske grever Johan og Gerhard, gavnede jo heller ikke. Niels Ebbesen dræbte jo grev Gerhard i Randers i 1340, men samtidig havde en bondehær kæmpet mod og vundet over hans sønner i et slag ved Skjern å, en kamp der i bund og grund indeholdt en kamp mellem bonderet og adelsvælde.

De første navne dukker noget sparsomt op i 1400 og 1500 tallet, men de viser da, at der tidligt var forskellige bosteder her i sognet, og sikkert nogenlunde de samme, som vi første gang får en samlet beskrivelse af i 1638, da sognets præst, Jens Lauridsen Handbjerg, som i øvrigt var tiltrådt året før, satte sig ned og ikke alene gav en beskrivelse af sognet, men også lavede en tegning med en oversigt over bostederne, den tegning, som nu findes på Rigsarkivet. Det hele blev sendt til Københavns universitet til den lærde Ole Worm, der ville samle så meget sammen om Danmark, at han kunne udgive en beskrivelse af landet. Vi skal være vores gamle præst taknemmelig, fordi han tog sig tid til at svare på denne anmodning. Det var der mange præster, der ikke gjorde, og derfor kom der ikke en landsbeskrivelse denne gang, men de indsendte papirer blev opbevaret i København, og har altså overlevet til i dag.

Det første gårdsnavn udover Brejninggaard, vi støder på her i sognet, er gården Pilgård, hvis rester ligger lige nord for kirken (Kærhusvej 2). I 1425 beboedes gården af Peder Pallisen. Gården hørte under Tranmosegård, men efter nogle år overtog Peder Pallisen den som pant for gæld, som fru Merethe i Tranmose skyldte ham. I 1446 indløste Ribekannikken Anders Brok gælden i gården og købte gårdens bygninger af den nuværende besidder, tidligere besidders søn, Palli Pedersen, og i

1458 mageskiftede han med Mathias Skriver, som fik gården "Røde Kungæ" (Røjkum) her i sognet mod at afgive et gælds-brev, han havde i Pilgård. Herfra kom gården i Ribe bispestols besiddelse i 1459, idet de indgik i et stiftelsesbrev til Sct. Mikael's alter i Ribe Domkirke til aflønning af et præsteembede ved dette alter. Det erklæres i 1458, at gården var frit gods, der aldrig havde givet leding eller anden afgift til nogen konge.

Der findes en jordebog fra Lundenæs i Bølling sogn fra 1498. Denne gård var som kongelig ejendom midtpunktet i Lundenæs len og dengang en hovedgård, og hertil hørte en mængde jordegods rundt om i sognene. I Brejning var der flere gårde, der hørte hertil, nemlig Langergård, hvor Per Lassen boede, en gård, hvis navn ikke nævnes, hvor Lass Christensen boede samt Gravers Bentsen, der svarede afgifter af Sindrup og Albæk øde gods. Den første er den senere Langagergård, som i dag er tre gårde, de sidstes beliggenhed er mere uklar, men der er muligvis tale om ejendomme, der lå øst for Brejninggaard på en del af det, der senere blev til hovedgårdsmarken, måske ejendomme længere mod øst ved Snejbjerg. Disse gårde var selvejergods, men skulle trods alt betale afgifter/skatter til Kronen.

Vi støder her på nogle ældgamle skatter, som svaredes af selvejergårde: leding, kongstød og sætgærd, som dels svaredes i penge dels i naturalier. Ledingskatten er for så vidt mest interessant, idet den i sin oprindelse var den skat, selvejerbønderne betalte for at få lov til at sidde lunt hjemme, mens herremændene påtog sig krigerarbejdet, og derfor slap fri for denne afgift. Jeg har en fornemmelse af, at den er forbundet med den afgift, der hedder hestegæsteri, og som var selvejerbondens pligt til at beværte så og så mange krigsfolk eller kongen med et antal mænd og heste. Ledingsafgiften blev hængende ved gårdene, indtil de på et tidspunkt blev fæstegårde.

I 1536 blev Reformationen indført i Danmark som bekendt, og kongen, C.III overtog alt bispegods. Så havde han noget at bruge til betaling af al den gæld krig og ufredstid havde påført Kronen. Sådan gik det også med Brejninggaard, som først blev pantsat til Johan Stage for kongens gæld til ham, og siden i 1541 blev solgt til Gunde Lange, hvis slægt de næste 120 år skulle sidde på gård og sogn. Kongen overtog også kirkerne med deres indtægter, og de blev efterhånden bortforpagtet. Således overtog Gunde Langes søn, Hans Lange, Omme og Brejning korntiender i 1580. I 1549 flyttede Kongen sognepræsten for de to sogne til Nr. Omme, og så gjorde han Præstegården, som var sognets bedste jord, til bolig for to fæstebønder. Mon det var, fordi Gunde Lange ikke kunne lide præsten? Præstegården kom først under Brejninggaard, da Gunde Langes sønnesøn, Gunde Lange, købte den af Kronen i 1623.

Kong Christian III kom jo ikke på tronen uden sværdslag. På sin vis stod kampen ikke alene mellem ham og hans fætter, tidligere kong Christian II, men også mellem katolicisme og protestantisme. En storkøbmand i Ålborg, Klement Andersen også kaldet Skipper Klement, samlede en bondehær for at støtte C.II. Hans støtte udviklede sig til et opgør mellem bønder og godsejere, og han drog hærgende og plyndrende langs Jyllands vestkyst med sin hær i eftersommeren 1534 og nåede herved og erobrede bl.a. den gamle kongsgård, Lundenæs. Men så gik det galt. C.III's dygtige hærfører, Johan Rantzau, stoppede ham og hans bondehær ved Skjernbro, og så gik den vilde jagt

nordpå. Først kom man til Ringkøbing, hvis borgere havde ord for at holde med C.II. De var klogeligt "ikke hjemme", sad sikkert gemt i moser og sumpe, og kunne herfra se deres by gå op i røg. Herfra gik turen videre til Holstebro, hvor bondehæren fik et grimt knæk, og her holdt Rantzau til i to døgn og samlede omegnens slagne bønder og lod dem sværge ed til C.III. I alt dette var der også Brejningbønder med.

Det hele endte jo i Ålborg, hvor resten af bondehæren blev slået og Skipper Klement taget til fange og senere aflivet. Man kunne jo ikke slå alle deltagerne i krigen ihjel, så havde der ikke været mange bønder tilbage, men straffen blev, at fæstebønderne måtte betale en halsløsnings-sum, mens selvejernes ejendom blev konfiskeret til Kronen. Man delte nu gårdens værdi op i to dele: bondeskylden og herlighed, og så kunne bonden købe sin gårds bondeskyld tilbage, hvis han havde råd dertil. Det var der mange, der ikke havde, men ejeren af Langergård, kunne, idet denne gård blev ved med at være en selvejergård side om side med Brejninggaard, således, at ejeren af gården stadig besad bondeskylden, mens kronen, her i form af Lundenæs, besad herligheden.

Ejeren af bondeskylden kunne sælge sin gård frit eller testamentere den til sine arvinger, mens ejeren af herligheden havde ret til en afgift og undertiden også hoveri af bonden.

Der var i hvert fald een gård mere i sognet, der havde det på samme måde. Det var en gård, kaldet "Thoftsende", og det er nok den samme gård, der på kortet fra 1638 kaldes "Langhus", idet denne og Thoftsende må have ligget på samme sted. Sognets øvrige selvejergårde har helt sikkert mistet selvejet og blev fæstegårde efter Klemensfejden, da der ikke før salget af Brejninggaard i 1794 findes andre selvejergårde i sognet end de nævnte.

Om Toftsende er der at fortælle, at Hans Lange mageskiftede en del af sine fra liggende ejendomme i 1582 med Kronen, således at han overtog herligheden i Toftsende, som var en halv jordeggen gård, altså en selvejergård. Det oplyses samtidig, at beboeren og ejeren af bondeskylden hed Anders Poulsen, og samtidig siges det, at det stod Hans Lange frit for at købe bondeskylden af Anders Poulsen. Det må være sket indenfor de næste år, for ifølge Brejning kirkes regnskabsbog, som er bevaret for årene 1583 til 1653, har Anders Poulsen tre af kirkens agre i fæste i 1583 og 1584. De kaldes i øvrigt "de tre agre på Thoftsend". Få år derefter er de tre agre fæstet bort til Hans Lange på Brejninggård, Anders Poulsen er ude af billedet, og gården er tilsyneladende nedlagt og dens jordtilliggende underlagt Brejninggård.

Jeg vil godt give et bud på dens beliggenhed. I navnet Thoftsende ligger, at gården må ligge for enden af en toft, altså den jord, der lå omkring en ejendom, og i dette tilfælde er det vel Brejninggaards toft, der tales om. Går vi nu tohundrede og halvtreds år frem i tiden, så lå der et lille hus i kanten af Brejninggårds vestermark der, hvor huset Brejningvej 10 ligger, lige over for smedien. Dette hus kaldtes Toftuset, og det blev i øvrigt senere til sognets fattighus. I forbindelse med salget af Brejninggaard i 1822 siges det, at godset hidindtil har brugt et stykke jord, Kirketoften kaldet, som tilhører Brejning kirke og som, ifølge troværdige folks udsagn, ligger i det sydvestlige hjørne af Brejninggaards mark ved Toftuset.

Jeg tror altså, at gården Thoftsende har ligget nogenlunde her, og dens jordtilliggende er den jord, der strækker sig fra hovedvejen i vest til bækken i øst og til Ravnsbjerg å i nord. Bækken har så oprindeligt afgrænset Brejninggaards jord mod vest og er endt mod syd i det dige, der nu til dels er forsvundet, og som omgærdene den jord, hvor Skovhuset lå, og som er Brejninggaards gamle kalvefenne eller toft. Det passer også med den angivelse, præsten har af Langhus på det gamle kort. Ydermere er det måske samtidig beliggenheden af den gamle bispegård i Brejning, for da Hans Lange byggede den nuværende Brejninggaard i 1580'erne, flyttede han den til et sted, hvor det var let at lave en god befæstning med volde og voldgrave ifølge indberetningen fra 1638. Allerede i 1575 havde han mageskiftet noget jord mellem sig og Annexpræstegården, idet noget af dens tilliggende jord dels lå ved Hans Langes vandmølle dels lå på en sådan måde, at den generede ham ved nogle byggesteder, som jo godt kan være begyndelsen til Brejninggaard.

I 1582 mageskiftede Hans Lange med Kronen sig desuden til tre andre i sognet, en gård i Randbæk med Søren Pedersen som fæster, en gård i Opsund med Christen Jensen som fæster og stedet Vanting med Christen Esbernsen som fæster. Vi hører samtidig lidt om deres årlige afgifter. Gården i Randbæk gav 1 ørte rug, 1 svin, 1 lam, 1 gås og 2 høns, gården i Opsund gav hvert år tre harbo pund smør, 1 får, 1 gås, 2 høns og fire hestegæsteri. Landgilden af Vanting var 1 harboe pund smør. Afgiften af Thoftsende var 1 ørte rug, 1 ørte byg, 1 lam, 1, gås, 2 høns, 1 mark 5 skilling Lybsk Ledingspenge, 2 skæpper ledingshavre, 7 skæpper gæsterihavre og 2 daler gæsteripenge, altså noget nær de samme fødemidler i afgift som gårdene, men så hertil leding og gæsteri.

Og hvad betyder så alle disse udtryk. Ja først og fremmest er her tale om ældgamle afgifter, der svarede til den enkelte ejendoms jordtilliggende, og afgiften blev omskrevet dels til en penge-afgift dels og sikkert nok så meget til en arbejdsafgift, altså hoveri, da der ikke var mange penge i omløb. Oprindeligt har man leveret naturalier, som de angivne, men på den tid, vi taler om, blev det meste omskrevet til penges værdi, sikkert med undtagelse af kornet. Der findes beregningsmodeller til denne omskrivning (Arent Berntsens: Danmarks og Norges Frugtbarer Herlighed, 1655). Ørte er ikke noget fast mål, som en tønne, men afhænger af hvilken kornsort, der var tale om. 1 ørte rug = 10 skæpper, 1 ørte byg = 12 skp. og 1 ørte havre = 20 skp. I hvert fald i Hardsyssel. 1 harboepund = 1/9 tønne = 14 kg. Gæsteriet var en pligt til at underholde kongens folk og også kongen selv, når de var på rundrejse i landet.

Andre af gårdene gav også 1 skovvogn, antagelig en vogn til kørsel efter tømmer, skov var her jo ikke meget af. Der kunne også gives oldensvin og fødenød. Oldensvin var ikke sådanne mag-re svin, som vi ser i dag, men svin på 1 år eller mere, der muligvis havde været på olden i krattet el-ler måske længere væk ad Silkeborg til. Et fødenød var fæstebondens pligt til at opdrætte et dyr for godsejeren.

Jeg nævnte før Brejning kirkes regnskabsbog. Kirken havde jo også brug for indtægter, så foruden kirketienden af hver ejendom i sognet, havde man også andre indtægter. Her støder vi på så mærkelige produkter som jernkøer, hvoraf betaltes kopenge eller koleje og lejefår, hvoraf der betaltes fåreleje. Her har vi igen fat i begreber, der rækker langt tilbage i tiden til den katolske tid. Her

kunne man forære en ko eller et par får til kirken, som så satte dem ud hos en bonde mod en afgift og på den betingelse, at koen eller fårene aldrig døde, men var evigt levende. D.v.s. at når de døde, skulle bonden sætte nye dyr ind, og afgiften kunne hænge på den pågældende ejendom i generationer. Brejning kirke havde 2 køer i regnskabet 1583-84, som var udlejet, een til Peder Sinkjær og een til Niels Madsen i Langergårde. Hertil kom 4 får og 1 lam hos Mads Pedersen i Bilring og hos Søren Pedersens arvinger i Randbæk, så han var altså død efter mageskiftet i 1582. Dertil 2 får hos Iffuer i Moesgård. I 1587 var Peder Sinkjær erstattet af Niels Madsen i Viftrup, og fra 1590 var fordelingen den, at Niels Madsen i Langergårde og Peder Søfrensen i Randbæk - Søffren Pedersens søn - havde hver 1 ko, mens Mads Pedersen i Bilring og Iffuer i Moesgård havde hver 4 får og 1 lam i leje, og disse fire afgifter fortsatte regnskabsbogen ud, selv om der kom andre fæstere på gårdene.

Kirken havde også jord at leje ud. Tidligere er nævnt de 3 jordstykker i Thoftendes mark. Hertil kom Thomas i Røjkum, som lejede noget ikke nærmere angivet ager og eng, og da det kneb for ham at overholde betalingen af afgiften, overtog Jens Smed ved Brejning kirke noget deraf i 1585. Gunde Lange, Brejninggaards ejer, lejede kirkens enge ved Skjern å, Ålegårds enge kaldet, et lejemål, der fortsatte til salget af godset i 1794.

I øvrigt er regnskabet omhyggeligt ført på indtægt og udgift hvert år, og hver tredje år blev det fremlagt for herredsprovsten, som skulle godkende de tre forløbne år. Det var oftest godsejerens foged, som fremlagde regnskabet. I lange perioder var det ejeren af Langergård, Thomas Christensen og hans søn, Christen Thomsen, der udover at eje bondeskylden i Langergård var fæstere af Vesterbækgård. I en periode omkring 1650 var det Hans Pedersen, som siden træffes som fæster af Væggerskilde, hvoraf han i øvrigt betalte en vis formueskat til Kronen, hvorfor han må have haft anden ernæring ved siden af.

Vi er jo efterhånden nået ind i Christian IVs regeringsperiode, 1588-1648, en lang periode præget dels af kongens frygt for hekse dels af kongens store tiltro til egne evner som feltherre, hvorfor han drev landet ud i opslidende krige, og Brejning sogn gik heller ikke ram forbi her.

I starten omtalte jeg Den sorte Død, og landet blev gennem tiderne ind imellem hjemsøgt af andre pestudbrud. Pest er nok så meget sagt, man brugte udtrykket for alle former for smitsomme sygdomme, for man havde jo ingen muligheder for at kurere noget, hvis først det gik grassat. Vi skal jo egentlig ikke længere væk end til den spanske syge omkring 1. Verdenskrig for at forstå, hvordan det har været. Efter vinterens influenzaepidemi tænk så, om vi i TV hørte, at nu bredte pesten sig over landet !! Men i 1602 til 1603 var det galt her omkring. Biskop Hegelund i Ribe skrev i sin almanak, at især egnen øst for Ringkøbing var hårdt hjemsøgt med mange dødsfald. Vi må igen læne os op ad vore naboer, for her er ikke bevaret kilder, der fortæller derom her fra sognet. På Skjern kirkes mur står der, at pesten bortrev 107 mennesker i 1603, på Stauning kirkes mur står der, at 150 mennesker døde mellem 14/4 og 31/10 1603, og på Snebjerg kirkes sydmur står, at 209 mennesker døde i 1602. Så her er vi nok heller ikke gået ram forbi. Hvad sygdomsårsagen var, vides ikke, men influenza med følgende lungebetændelse er jo en mulighed.

Men vi vil nu kaste os over noget her fra sognet, der er håndgribeligt og i dag også ubegribeligt.

En hekseproces.

I Midsommervisen skriver Drachmann: “ hvert sogn sine hekse “, og sådan een havde vi også i Brejning sogn. I årene omkring 1600 boede der på den ene af de tre gårde i Kildsig en mand ved navn Kristen. Inden 1619 var han død og efterlod sig en enke ved navn Maren, og da det stadigvæk den gang var sådan, at manden var kvindens hoved, så kaldtes hun Maren Kristenskone. Hun var altså enke, var måske fra naturens side udstyret med temperament, og enkestanden var sikkert ikke lystig, det var jo før enkeballernes tid, og hendes alder har antagelig ikke virket tillokkende på en ny frier, så hun måtte selv klare sin gård på bedste måde. Hun har sikkert ofte været i dårligt humør, og når hun så følte sig generet, lovede hun raskt væk folk ondt. Sognets beboere var egentlig bange for hende og snart begyndte man at mistænke hende for at udøve trolddom. Denne betændte atmosfære har hun ikke kunnet undgå at bemærke, men i stedet for at hun gik i sig selv igen, udnyttede hun folks frygt og fremturede med arrigskab og også med hævn-gerrighed, som vi skal se.

I 1619 gik der hul på ballonen. Der blev lagt sag an mod Maren af et kirkenævn i Brejning, dommen blev stadfæstet af Viborg Landsting samme år, og så var Marens vej til bålet sikker. I disse år gik hekseprocesserne som en farsot over Bølling herred, man så troldkvinder alle vegne og forfulgte dem for et godt ord.

Mourids Knudsen i Brejning var hovedanklager. Han startede sagen i Brejning og førte den også ved Landstinget. Han sagde, at Maren havde lovet ham ondt, og at hun var skyld i både en kvies og en to års plags død. Hvordan kvien døde, nævnes ikke, men plagen kom løbende hjem fra marken en middag, helt vild og uregerlig, så at den var umulig at fange. Den løb ned ad vejen til Marens gård, og først der lod den sig fange, men snart efter faldt den død om. Sikkert af tarmslyng, men Mourids skyldte Maren for at være en troldkvinde fuld af trolddomskunster, og hun havde jo lovet ham ondt. For at sætte trumf på sin påstand havde han en erklæring med fra præsten i Omme/Brejning Herr. Niels Pedersen, hvoraf det fremgik, at Maren i Kildsig havde haft et ondt trolddomsrygte på sig af naboer og sognefolk.

En dag kom Maren til Bilring, hvor Hans Rasmussen boede, og her fik hun en del snak med konen. Maren beklagede sig over, at det kneb med at nå at få arbejdet gjort og få husene klinet, hvortil Bilring konen svarede, at så kunne hun da blot holde sin datter hjemme og ikke lade hende tjene på Brejninggård. Maren sagde, at datteren ikke ville være hjemme p.g.af Mourids troldomssigtelser. Bilringkonen mente, at det var hun selv ude om, for det var kun skarn hun færdedes med, men Maren fortalte, at Mourids havde tilbudt hende at undlade at sigte hende for trolddom, hvis hun ville erstatte ham kvien. Det var måske nok så meget gerrighed som trolddomsfrygt, der plagede den gode Mourids, hvem ved.

Maren ville intet erstatte, og så rullede sagen, og sognets beboere stod frem med deres anklager mod hende. Jens Pedersen i Røjkum havde også mistet en kvie under meget betænkelige omstændigheder. Han havde forrettet et plovbed for Maren i så tiden, og hun betalte ham såmænd både godt og redeligt, men hun så nu noget sur ud, mens hun talte pengene op, så Jens kørte hjem med ængstelse i sindet for, hvad sådan et arrigt gespens kunne finde på, og ganske rigtig, otte dage derefter mistede han sin bedste kvieko, og kunne jo kun mistænke Maren for dette.

Kristen Nielsen i Bækgård havde fortørnet Maren, og dagen efter mistede også han en ko, og han var helt overbevist om, at Maren havde skylden. Kristen og hans kone gik ude i ageren og seglede korn - høstede korn med segl -. De havde travlt og var også noget ømme i ryggen af det krumbøjede arbejde, og så kom Maren humpende forbi. Hun havde også travlt, sagde hun, for hun skulle et ærinde for godsejeren til Kjærgård i Omme, og det hastede så meget, at hun ikke måtte gå hjemom for at finde noget at støtte sig til eller have med til at væрге for sig. Der var trods alt ulve i heden. Hun bad derfor Kristen om at låne sig et plejskafte eller en lille fork, men nej, han ville ikke bruge tid på at finde noget at låne hende. Hun kunne gå til hans gårdmand, den anden fæster, da der den gang var to fæstere i Bækgård, og det var den anden, der styrede. Maren blev selvfølgelig gal i hovedet: Vil I ikke låne mig noget, skal I ikke vise mig til en anden, sagde hun og vendte dem arrigt ryggen. Dagen efter døde deres eneste ko, og det var et stort tab for dem.

Men endnu hårdere var Per Skammelsen i Rudmose ramt. Han mistede tre køer, en kvie og nitten får. Det var bestemt også Marens onde gerninger. Han havde nemlig engang langet et par flade ud til Marens datter, fordi Marens køer løb væk og væltede hans pænt opsatte tørvestak, men så fik han besøg af Maren, og hun var ikke god at skue. Du skal få en djævels færd, lød det fra hende, og dagen efter mistede han en kvie og siden tre køer og nitten får. Den nittende var vædderen, som gik og hang med ørene, da dens harem var væk, men så kom Maren forbi, vel for at tage bestik af situationen, og da hun så den sørgmodige vædder, sagde hun: vædderen går samme vej som fårene, men så skal Du ikke miste mere, og det kom til at passe.

Per Skammelsen og hans kone Anne skyldte selvfølgelig Maren Kristenskone for med trolddomskunster at have fordærvet kvæg og får for dem.

Maren nøjedes ikke med at forgøre dyr, hun forsøgte også med mennesker. Mergret Knuds-datter, der var gift med tidligere omtalte Jens Smed ved Brejning kirke, blev helt bestemt syg p.g.af Marens onde ønsker for hende, men hun overvandt det onde og kom rask ud af sin sotteseng. Det hele skete på den måde, at hendes søskendebarn, Per Hansen, der tjente på Brejninggaard sammen med Marens datter, var blevet forelsket i hende og ville gifte sig med hende. Stor opstandelse i familien, så Mergret påtog sig at rede trådene ud, og det gjorde hun på en så voldsom måde, at Per Hansen udtalte, at hun nærmest læste over ham. Men udgangen blev, at han opgav det giftermål.

Datteren var selvfølgelig ulykkelig over, at hun ikke engang ved at flytte hjemmefra kunne undgå at skulle lide under moderens rygte. Maren blev rasende og sagde til en nabokone, Anne Jepsdatter, om smedekonen: Hun skal få andet at tænke på end at ødelægge min datters ægteskabs-mulighed.

Nabokonen stejlede selvfølgelig sporenstregs afsted til smedens og fortalte om Marens frygtelige trussel mod Mergret. Og følgen udeblev ikke. Nogen tid efter blev Mergret alvorlig syg og måtte til sengs, og for at gøre ondt værre stillede Maren en søndag for at besøge hende, og hun strøg hende på håret og kroppen, så det var som skulle hun brænde op. Ren magi!

Men at Maren virkelig ønskede hende alt ondt, fremgår af en samtale, hun siden havde med førnævnte nabokone. Hvordan er det fat med Mergret ? spurgte Maren. Som en Guds fange, svarede nabokonen, hun er så hårdt angrebet, at det er op til Vor Herre, om det bliver liv eller Himmerig. Til det sagde Maren: Gid hun må ligge så længe, at hun rådner hendes muldklæde under sig og bliver så mager, at de kan se sol og måne gennem hende. Jøsses Maren, hvorfor beder I sådan en skrækkelig bøn for den syge, sagde nabokonen. Fordi de har talt ondt om mig og p.g.af det med Per Hansen og min datter, hvædede Maren.

Dette med at stryge på syge koner havde hun også praktiseret på Markus Justsens kone, Jo-hanne, for en halv snes år siden. De boede også i Bækgård, og da konen blev syg, kom Maren og sad hos hende og strøg på hendes lemmer med sine hænder, hvorover hun blev endnu mere syg.

Men dette var ikke det værste, man kunne fortælle om Maren. Nej, hun havde to mord på samvittigheden. Og det gik sådan til. I Gåsdal boede en mand ved navn Jep Skammelsen, broder til Per i Rudmose. Fra en skatteindberetning i 1620 ved vi, at han var smed og havde en svend i sit brød. Han havde sin gamle svigermoder på aftægt, og for nogle år siden kom Maren forbi med n-get halm og forlangte af den gamle, at hun skulle sno nogle simer til hende. Den gamle kone ville nu ikke, Maren skældte hende huden fuld, og siden blev hun syg og lå på sin seng og klagede sig over, at Maren Kristenskone havde voldt hende ondt. Til slut døde hun, og dagen efter dødsfaldet stillede Maren i Gåsdal, og gik lige ind i stuen, hvor den døde lå på strå, faldt på knæ ved hendes side, rejste sig og gik igen, alt sammen uden at mæle et ord. Den lede troldkælling, som Jep Skammelsen og hans kone, Maren, sagde. (I parentes bemærket huskes måske Rasmus Trads sige næsten det samme i TV til Kurt Thorsen. Havde det været for 300 år siden, havde han allerede haft retning mod bålet).

Vi kan jo kun ryste på hovedet af sådan snak, men på det tidspunkt var folk fast forankrede i troen på visse menneskers troldoms kræfter, så sådan en gammel skrøbelig aftægtskone kan jo godt være blevet så påvirket (stresset vil vi vel sige) af en sådan ildeset kones vrede og onde ord, at hun døde af det. Det var i hvert fald en af de mere alvorlige klager mod Maren.

Men det skulle blive værre endnu, for hun havde som sagt endnu et mord på samvittigheden. Hun havde taget livet af sin nabo, Kristen Pedersen, i Kildsig. Det var Jens Jensen i Opsund, der stod frem og anklagede hende derfor. Vi skal 12-13 år tilbage i tiden. Marens høns var noget slemme til at gå i Kristen Pedersens korn, og så blev han gal og slog sten efter dem. Men Maren så det og blev fortørnet og lovede ham en ond færd, så han ikke tiere skulle forulempe hendes høns. Anden dags morgen herefter ville han køre i skoven, og så skiend hans øg med ham, så han faldt af vognen og

knækkede halsen. Kristen Jørgensen i Pilgård, Jens Pedersen i Røjkum, Markus Justsen i Bækgård og Jep Skammelsen i Rudmose vidnede, at de fandt ham ved Randerisgård ved Videbæk høje, hvor vognen stod med ham liggende død i hammelen. Maren havde fået hævn.

Summa summarum, Maren Kristenskone, der ikke kunne styre sin onde tunge måtte på bålet. Da dommen var blevet stadfæstet ved Viborg Landsting, blev hun brændt som de øvrige seks kvinder og kun een mand, Paaske Rasmussen, der tilmed havde en fortid som fæstebonde i Randbæk, fra Bølling Herreds sogne, der i disse år blev brændt for trolddom. Vi synes jo nok, at de fleste beskyldninger er ret grundløse, men stemningen omkring hende og hendes arrige sind var dengang nok til at sende hende på bålet.

Krige og ufred.

I dag kender vi jo mest kong Christian IV som den store bygherre, han vitterligt var. Jeg nævnte før, at han mente, at han var en stor feltherre også, og på det grundlag sendte han mange plager over Danmark. Den såkaldte 30-års krig eller Kejserkrigen rasede i Tyskland i årene mellem 1618 og 1648. Selvfølgelig ikke med lige stor intensitet hvert år. I bund og grund var der tale om en religionskrig mellem katolske og protestantiske fyrster, og i 1625 mente C4., at det nu var på tide, at han stillede sine evner til rådighed her. Han blandede sig i krigen med det resultat, at han i 1626 led et forsmædende nederlag ved Luther am Barenberg i Tyskland med det resultat, at den tyske kejsers hærfører Wallenstein og hans soldater løb kontra i 1627 og oversvømmede Jylland. Ved Mikkelsdagstide stod de i Ringkøbing, og med hård hånd indkrævede de skatter og forplejning i omegnen. Brejning sogn er givet heller ikke gået forbi, men da sognet jo hørte under Brejninggård og ikke under Kronen, er der ikke bevaret noget skrifteligt materiale, der nærmere kan belyse det. Så vi må kigge lidt hos naboerne.

Chr.IV måtte slutte fred i maj 1629, men da var Jylland forarmet. Det gik bl.a. ud over folks skatteevne, så kongen bestemte, at skatter og afgifter til konge og kirker skulle nedsættes med mindst det halve. Den besked udgik til alle landets len. Ejeren af Brejninggård, Gunde Lange, var samtidig lensmand på Kolding slot, og han sad som formidler af Kongens love, således at hans underskrift findes på nævnte besked til Lundenæs. I Lundenæs lens skatteregnskab for dette år står der, at fæsterne til Lundenæs skulle afkortes med mindst det halve i skat, p.g. af, at de efter fjendernes idelige tribulering, overfald og besværing i de forløbne år var så forarmede, at de ikke kunne betale meget i skat. Der ligger en del tingsvidner sammen med skatteregnskabet, og heri kan bl.a. læses om ødegårde og om, at Maren Hanskone i Kongensgård og Maren Anderskone i Lønborg begge mistede deres mænd, der blev skudt ihjel af skytter og soldater.

I Vind kirkes regnskab står der for 1628, at der blev indkøbt en kalk og disk i tin, da fjendtlige ryttere havde borttaget den gamle kalk og disk. Vind bønderne var så forarmede efter krigen, at præsten selv måtte købe vin og lys de første år herefter. Vort kirkeregnskab er jo også bevaret fra denne tid, og giver et fingerpeg om, at Brejning sogn nok er sluppet rimeligt helskindet gennem

krigsårene. Kirketienden er uforandret for årene 1627 og 1628, men er nedsat til det halve i 1629 efter Kgl. Majestæts ordre, men allerede i 1630 er den oppe i normalt leje igen. Den måde, hvorpå "efter Kgl. Maj.s ordre" er skrevet i regnskabet, lader skinne igennem, at det nok ikke var så nødvendigt her med den nedsættelse.

Men det skulle blive meget værre. I 1643 var det galt igen. Vores arvefjende, Sverige, førte stadig krig i Tyskland, og C4. kunne ikke lade være med at blande sig mod svenskerne, så til sidst blev de trætte og sendte general Torstenson nordpå, således at han besatte hele Jylland mellem december 1643 og januar 1644. Ringkøbing blev besat og byen og omegnen igen beskattet og plyndret. Tænk blot på, hvad fødemidler der skulle til soldater og heste. I sommeren drog svenskerne sydpå igen, men vendte allerede tilbage i september under general Wrangel med nye skatter og plyndringer til følge. Freden kom i august 1645 i Brømsebro med tabet af Skåne, Halland og Blekinge.

Der er ikke bevaret noget direkte om bønderne her i sognet, men i Vorgod, hvor en hel del af beboerne var fæstere under Lundenæs, var de så forarmede efter krigen, at de kun gav halv landgilde eller mindre. Det gjaldt også for de forskellige udskrevne skatter, der skulle til for at føre krig. I Lundenæs lens regnskab for 1644 står der, at af pendingskatten, der var påbudt til Sct. Mortensdag i 1644, var der kun ganske lidt inddrevet p.g.af fjenderne. Og den smule, der var inddrevet, blev siden stjålet af fjenderne sammen med forskellige tingsvidner over øde gårde og forarmede bønder, selv om skriveren, Johan Kly, havde nedgravet skattepengene og papirerne i nogle skrin i jorden af frygt for fjenderne. Det hjalp ikke meget, for de svenske skytter fandt stedet og gravede skrinene op igen. Til overflod døde skriveren dette år og havde ikke efterladt sig andre optegnelser, så regnskabet stod i våde og kom først igen i orden i 1646.

Hvad fortæller vort kirkeregnskab for disse år? Ingenting, hvad angår tienden, jord- ko- og fåreleje, for her bliver der betalt, som hidindtil og tienden er ikke reduceret, så produktionen må have holdt sig på normalt leje trods ufreden. Men der er en lille ting, der falder i øjnene, og som antyder, at Brejning sogn ikke gik helt ram forbi. I regnskabet for 1646 står der, at Christen Glarmester i Ringkøbing blev betalt for at sætte 60 ruder i Brejning kirkes vinduer, idet han selv leverede bly og glas. De ruder er jo nok ikke gået itu af sig selv!

At alt måske alligevel ikke var helt godt her, kan måske udledes af, at Brejninggårds ejer, Gunde Lange, der var landsdommer i Nørrejylland og lensmand på Koldinghus som før nævnt, ikke havde haft for godt styr på Brejninggård, så i 1646 var han nødt til at sælge godset til sin broder, Peder Lange. Skødet er bevaret og heri opregnes alle fæsteejendommene under gården, men desværre uden fæsternes navne. Man skelner mellem gårde og boliger. Der var 25 gårde og 27 boliger i sognet, i alt 52 bosteder, og det passer meget godt overens med Jens Lauridsens kort fra 1638.

Men det skulle blive værre endnu ! Kong Christian IV døde og blev efterfulgt af sønnen, kong Frederik III, men hadet til svenskerne døde ikke, men forblev usvækket.

I 1657 lå den svenske konge, Carl Gustav, i krig med Polen, og det benyttede vores konge, Fr.III sig af til at erklære arvefjenden på den anden side af Øresund krig. Han havde vel regnet med, at svenskerne havde nok at gøre med at føre krig eet sted, men han forregnede sig, for da Carl Gustav hørte om krigserklæringen, vendte han sig straks fra Polen mod Danmark, og det blev indledningen til måske de tre værste år i danskernes historie. I august opslog svenskekongen sit hovedkvarter i Kolding, og allerede først i september var svenskerne i Ringkøbing. En del af styrken lå i en stor lejr i Brorstrup i Ølstrup sogn, og hertil blev der udskrevet store mængder fødevarer fra de omgivende sogne i både Bøvling og Lundenæs len. Desuden blev beboerne brandskattet, ligesom de blev afkrævet såkaldte "gaver" til officererne, for at de måske kunne opnå en form for beskyttelse.

I april 1658 forsvandt svenskerne fra området, men vendte tilbage igen i august samme år. I september forsvandt de til Fyn, men nu blev Jylland "besat" af vore allierede, som udgjordes af 37.000 polakker, brandenburgere og kejserlige tyske tropper. Det var især de sidste, der lå her omkring, og man mener, at det er en af årsagerne til, at vi slap for den "pest", som man i rigt mål døjede med fra Kongeåområdet og sydpå, hvor især polakker og brandenburgere holdt til. De havde smitsom sygdom med sig, som med ildens hast bredte sig blandt lokalbefolkningen med skrækkelige følger. Folk flygtede fra fjenden til egnens byer med det resultat, at smitten bredte sig helt ukontrollabelt, og mange døde. Præster, borgere og bønder mellem hinanden, således at flere sønderjyske sogne næsten blev øde. Man taler ligefrem dernede om denne periode, som den tid da landet blev øde.

Det er stadigvæk stærkt begrænset, hvad der er bevaret fra Brejning sogn fra denne tid, men i Ribe bispearkiv findes der en indberetning fra sognepræsten til Omme og Brejning, Jørgen Kaars, fra 1723, og heri er der en afskrift fra sognenes ældste kirkebog, som var startet i 1659, med en henvisning til en endnu ældre, som da var væk. En skæbne, som desværre også er overgået den næste bog i rækken.

Indberetningen hedder "Register på præsternes navne udi Brejning og Omme sogne siden Reformationen", og den var først forfattet af stedets ottende præst, Jens Olufsen Ringkjøbing. Han fortæller om sin forgænger, Jens Lauridsen Handbjerg, som var præst her mellem 1637 og 1659, følgende:

"Om ham ved endnu folk at sige, at da gudstjenesten Påskedag 1659 var begyndt, blev en ildebrand udi præstegården antændt, så at præsten med tilhørerne gik straks ud for at redde. Men da præsten havde været på loftet, gik han straks ned til sine bøger, der stod udi et skab i stuen, tog en flaske deraf og sagde, før han drak deraf: "Jeg får aldrig godt af dette mere", og der på steden faldt straks til jorden og døde. Hvilken drik den gemene mand ikke tager op i den bedste mening, som en fornuftig kristen dog har god anledning til. Den døde blev straks på en dyne udbragt i haven, indtil ilden, som ikke fik overhånd, blev dæmpet. Om døbebogen til den tid med andre breve og bevise-ligheder blev brændt, vides ikke, thi i slige tilfælde kan mange ting endog på andre måder bortkomme".

Jørgen Kaars skrev videre i sin indberetning: "Samme herr. Jens (Olufsen) forfattede først register på dennem, som udi Brejning og Omme sogne er født, døde, sammenviede og publice absolverede

fra år 1659. Og foran udi samme bog har han optegnet præsternes navne siden Reformaionen til hans tid. Hvorfra han havde den efterretning, vides ikke, uden måske af degnen, som da var, og var fader til degnen, som nu er”.

Det havde selvfølgelig været dejligt, om vi havde fået et lille notat om årsagen til branden. Nu kan det kun blive gætteværk, men vi mistede da i hvert fald vores præst, og vi får noget at vide om degnenes slægtskabsforhold, og degnen støder vi på senere igen.

Ser vi os lidt om i omegnen, så er Vinding-Vind kirkebog bevaret fra denne tid, og også her nævnes der døde præster, uden at det ligefrem siges, at belejring og sygdom kan være medvirkende årsag. Vindingpræstens kone døde i juli og hans svigerfader i august 1659, men nok så påfaldende er det, at hans svoger, der var sognepræst i Aulum og en ung mand, døde i Vinding præstegård i april 1659. Hvorfor holdt han sig ikke hjemme?

Han havde i øvrigt en hel del optegnelser fra krigsårene. De svenske soldater var indkvarteret rundt omkring i gårdene i 1657, men gjorde ikke nævneværdig fortræd, udover at de og deres heste skulle bispises. I perioder lå soldaterne i kvarter ved Holstebro og ved Hammerum, men så blev disse egne hjemstøgt for at skaffe fødevarer. I august 1658 lå de igen i kvarter her i egnen, og det var den værste tid under den svenske belejring, skriver præsten, og tilføjede, da de drog bort: “Gud, lad Danmark aldrig se dem mere, Amen!”.

I februar 1659 kom “vennerne” i kvarter heroppe, og soldater og heste lå i denne egn, til de bortmarcherede igen i maj 1660. Præsten skriver, at Vind sogn herover blev så forarmet, at det aldrig mere synes at skulle komme på fode igen. Ved bortrejsen skrev han: “Gud bevarede os dog uden stor skade, alligevel vi vare hart deran. Hvor megen fare og bedrøvelse vi haver udstanden dette år, kan vi aldrig fortælle efterkommerne. For disse smås skyld haver Gud visseligen sparet os så meget brød, at vi ere opholdte uden hungersnød imod al menneskelig tanke og forhåbning. Røven og plyndren påstod denne sommer udi elleve uger. Mit bedste kvæg gik med i løbet samt syv heste og syv hopper. Jylland og Holsten har født fem armeer i denne krig: Den danske, den svenske, den kejserlige, den polske og den brandenborgske”.

Her kan jo med rette anvendes udtrykket: “Gud hjælpe mig mod mine venner, mine fjender skal jeg nok klare selv”.

Efter fredsslutningen i 1660 var det tid til at gøre skaderne op, og Kongen og hans stab i København indkaldte i september jordebøger og tingsvidner fra hele landet. En del er bevaret, meget er væk. Brejninggaards ejer, Peder Lange, der som sin broder var en belæst og højt uddannet mand, var landsdommer i Nørrejylland og lensmand på Asmild kloster ved Viborg, og her sad han i 1660 og optegnede Brejninggaards underliggende bøndergods i en jordebog, som blev forsynet med hans segl og underskrift 22.oktober samme år, så han har ikke spildt tiden. Her får vi for første gang en samlet oversigt over beboerne på sognets ejendomme, men desværre har han ikke alle med, idet han om de mindste steder, hvortil regnedes Gåsdal, Tudskjær, Kildsig, Rudmose, Vanting, Husted,

Blæsbjerg, Kongensbjerg samt Viftrup-Væggerskilde-Randerisområdet, kun har opregnet landgilden som en samlet størrelse og ikke stedernes beboere, som ellers er nævnt. Der findes en ny jordebog, denne gang med navnene på alle fæsterne, fra 1661, og det ser ud til, at der er sket en del udskiftning af gårdenes beboere. Det kan jo tænkes, at Svenskekrigen alligevel ikke er gået så let hen over sognet, det lå trods alt ved de store færdselsveje, men der er ikke nedskrevne beviser derfor. Vi må jo stadigvæk huske på, at sognet var godsejerens ejendom, så det var hans og ikke Kronens problem, hvis ikke alt var, som det skulle være.

Der findes til gengæld bevaret en del synsvidner på krongodset i Lundenæs amt efter svenskekrigen, optaget i september-oktober 1660. For Bølling herred, hvortil vi jo hørte, siges det om kronbønderne, at mange bygninger er forfaldne, der er sået en femte- til en fjerdepart af det normale (vintersæd), og en del heste og kvæg er væk.

Om Hanning sogn siges det, Kronens tjenere her er af de svenske udplyndrede og i højeste måder udskattede, og hvad de svenske efterlod af heste, hopper, fæ og får, klæder og andet husgeråd, borttog de kejserlige og brandenborgske tropper under deres indkvartering, hvor de plyndrede det bedste, de havde lært, forårsagende enhver efterskrevne deres ringe middel:

Anders Sørensen i Skårup: har sået det halve af, hvad sås i fredstid. Bygningerne er ringe og ødelagte.

Pouel Lauridsen i Finderup: ganske forarmed. Hans formue mestendels forkommet. Ringe kornsæd, husene meget ødelagte.

Mads Christensen i Gl. Hanning: som formanden, men ydermere: død af sult og skab.

Der er ikke langt fra Hanning til Brejning!

Peder Lange var valgt til som kommissær for Ribe stift at føre fjenderne ud af landet, og i 1661 var han med til at underskrive Enevoldsakten, men inden året var omme, lå han i sin grav. Landet var øde, men det var ikke alene fæstebønderne, der led herunder, godsejerne havde det ikke bedre, og her i sognet medførte det, at vi støder på sognets første selskabstømmer.

En “selskabstømmer”.

Da Peder Lange var død, viste det sig, at han sad i så stor gæld, at hans enke ikke kunne klare forpligtelserne. Hun delte da Brejninggaard mellem sønnen Jørgen Lange og datteren Ane Lange. Jørgen Lange overtog Brejninggård med det underliggende bøndergods her i sognet og en del i de tilstødende sogne, samt ejendomsretten over kirkerne i Omme og Brejning. Han kunne jo nok hurtigt se, at det her gik ikke. Det havde vist sig, at hans far i årene før Svenskekrigene havde kautioneret for flere af sine adelsvenner. Han havde godt nok fået pant i bøndergårde rundt om i Jylland, men efter Svenskekrigens ødelæggelser stod panterne ikke mål med de faktiske gældsposter, og da nu adelsvennernes kreditorer ville se penge, og de jo ingen havde, trådte kautionisterne ind, så Peder Langes bo blev stævnet, og stævningen gik videre til arvingerne. Værst gik det i første omgang ud

over Ane Lange, der sad på Overgård i Omme. Hun var fattig som en kirkerotte og mi-tede alle sine fæstegårde til en storkøbmand, Magnus Kohlbladt i Lybæk.

Men Jørgen Lange gik heller ikke ram forbi. Hans far havde lånt penge mange forskellige steder, hos mere formuende adelige, hos Ribekøbmænd ja sågar også i Ribe Hospital, og nu stillede de sig op på række med fremstrakt hånd! Så i sin nød skødede Jørgen Lange i 1661 Brejninggaard med underliggende gods til sin fæstemø, Dorthe Galde og hendes arvinger, og så giftede de sig, hvorefter han jo også var een af arvingerne! Denne transaktion hoppede kreditorerne nu ikke på, så Jørgen Lange måtte gøre opbud, som det hed i september 1663, idet han måtte stille sin ejendom til rådighed for kreditorerne, der toldede slemt blandt fæstegårdene, der var udlagt i lodder.

Det viste sig senere, at Jørgen Lange 14 dage før sit opbud, havde pantsat Brejninggaard med møllen, Langergård og en del af bøndergodset til sin kones svoger, Knud Skinkel, i Lom i Norge, og dette pant blev øjensynligt respekteret i opbuddet.

I Danske kancelli findes følgende i forbindelse med salget af Ribe Hospitals gods i 1729: Det 32.lod udi velbårne Jørgen Langes opbudne jordegods tilfaldt hospitalsforstanderne i Ribe som fyldest på deres fordring på en obligation udgivet af salig Peder Lange på ialt 433 rdl 2 mark 0 skilling. Jordegods i Brejning udlagt til betaling: Moesgård, Snogdal og en part af Feldbæk svarende til 50 rdl. Disse tre var i øvrigt de sidste af sognets ejendomme, der i 1729 igen kom under Brejninggaard.

Han fik altså lov til at beholde den pantsatte Brejninggaard med en del af det underliggende bøndergods i første omgang, men i 1665 følte han igen jorden brænde under sig, og så skødede han Brejninggaard med resten af bøndergodset til Knud Skinkel, som en endegyldig handel.

Det var nu også ved at gå galt. I forbindelse med salget dukkede een af hans fars gamle kreditorer op. Det var amtmand i Rendsborg, Henrik Blume, der i 1655 havde lånt penge til Jørgen Friis enke på Bjørnsholm. Peder Lange og hans arvinger var kautionsister, han havde fået nogle gårde under Bjørnsholm som pant, men da Henrik Blume nu efter krigen ville have sit lån tilbagebetalt, havde enken ingen penge, og de pantsatte gårdes værdi var faldet så meget, at der manglede nogle hundrede Rdl i, at lånets hovedstol på 1500 rdl kunne indfries, og hertil kom renter, renters rente samt omkostninger, og så rullede lavinen. Henrik Blume havde selvfølgelig folk til at klare dette. Hans udsendinge stillede, som det hedder, for Brejninggaards port, med sig havde man som vidne, Niels i Søndergård i Brejningby i herredsfogdens forfald. Jørgen Lange havde godkendt pantebrevet i 1664. Først gjaldt det om at undersøge, om Jørgen Lange stadig ejede Brejninggaard eller dele deraf, eventuelt løsøre, sølv eller guld, men Christen Thomsen, der boede i Vesterbæk, og som oplyste, at han var Knud Skinkels befuldmægtige på Brejninggaard, kunne oplyse, at Jørgen Lange hverken ejede gods eller guld der på stedet, som han havde overdraget til sin svoger Knud Skinkel, der igen havde forpagtet det ud til en mand ved navn Peder Mathiesen med løsøre og alt andet. Henrik Blumes udsendinge måtte nu tilbage til Bjørnsholms gods for at se, hvor meget det pantsatte gods kunne give, og så dukkede de igen op "for Brejninggaards port". De blev ikke lukket ind.

Denne gang blev de mødt af forpagteren, Peder Mathiesens, svigermoder, der var der til stede, da hendes datter netop havde født og endnu lå i barselsseng, "indtil hendes kirkegang", som det oplyses. Man prøvede at besnakke hende, for, som man sagde, man havde ladet sig fortælle, at Jørgen Lange en fjorten dages tid, førend han gjorde sit opbud, havde ladet Brejninggaard med vandmølle, Langergård samt en del bøndergods pantsætte til sin svoger, Knud Skinkel for gæld til ham. Og nu ville man dels så forfærdelig gerne undersøge, hvad det var for en gæld, der var de to svogre imellem, om den var reel eller ikke, dels ville man meget gerne se Knud Skinkels forpagtningsbrev til Peder Mathiesen, for der gik forlydender om, at Jørgen Lange og Dorthe Galde havde boet på Brejninggaard næsten indtil dato.

Svigermoderen lod meddele, at Peder Mathiesen ikke var på godset ej heller i egnen, og de kunne jo nok forstå, at det ikke tilkom hverken hende eller hendes datter at rode i hans papirer. Så det fik de ikke noget ud af, men tog så et vend ned til vandmøllen for at få et overblik over, hvad den kunne være værd. Mølleren, Anders Jespersen, måtte vise frem. Herfra rejste de, som det siges, til Langergård, hvortil Christen Thomsen nu var flyttet fra Vesterbæk, for at få en snak med ham igen. Han var heller ikke til stede, sagde konen, Anne Nielsdatter, så her nøjedes man også med at se på gårdens værdi, før man drog videre. Det endte med, at man på Henrik Blumes vegne tog pant i Brejninggaard med al tilliggende herunder Langergård, samt i Omme og Brejning sognes kirketinder, som også tilhørte godset, sådan for en sikkerheds skyld, idet man samtidig ville prøve at gøre Knud Skinkel ansvarlig for gælden også. Sagen gik i retten, men enden på det hele blev, at Knud Skinkel kunne beholde det gods, han havde fået overdraget. Men Jørgen Lange og Dorthe Galde rejste for stedse fra egnen og bosatte sig på Lindenberg gods ved Rold.

Landgildematriklen 1662 og 1664.

Efter krigen var landet ruineret, og til opbygningen skulle der igen skaffes penge. Salget af meget af lensgodset havde nok givet penge i statskassen, men samtidig faldt Kronens indtægter, der væsentlig havde været baseret på afgifter fra lenene. Hidindtil havde Kongen kun kunnet udskrive skatter med adelens tilladelse, men nu var kongen enevældig, så nu blev den eneste grænse for skatteudskrivelse egentligt kun sat af undersåtternes skatteevne. Konsumptionsafgift og hovedskatter gav ikke nok, så man så sig omkring efter nye skatteobjekter, og hvad var i bogstaveligste forstand uopdyrket? Jorden. Danmarks jord var landets største rigdomskilde, sikker og bestående, og samtidig var jordens værdi ret let at vurdere. Den blev enevældens foretrukne skatteobjekt.

Men hvordan få jorden vurderet? Når man den gang handlede med eller mageskiftede jord, så man på hartkornet, som for bondejords vedkommende beregnedes efter landgilden, som ydedes til jordens ejer. Jo større landgilde jo større værdi havde gården for ejeren. Hartkorn betyder egentlig hårdt korn = rug og byg. En ejendom på 1 tønne hartkorn kunne svare en afgift på 1 tønne rug eller 1 tønne byg, og på den tid regnede man med, at 1 tønne afgift svarede til 3 tønner udsæd. Landgildeydelse var jo ansat mange hundrede år tidligere under måske helt andre betingelser og principper, så det kunne godt virke noget vilkårligt på den måde, idet en gård, der var i god drift i år

1400 nu kunne være i mindre god drift end en anden gård tilsvarende, men så hængte den alligevel på 1400 tallets landgilde.

For godsernes vedkommende så man i stedet på udsæd og høavl, altså på produktionsværdien, som grundlag for skatteberegningen. Alle disse forskellige landgildearter og produktionsværdier havde bestemte værdier, så de kunne så omregnes til den fælles værdi, hartkornet. Man nedsatte en række kommissioner til at foretage de fornødne undersøgelser væsentligst baseret på indsendte jordebøger, og i 1662 kom den første matrikel over landets jord, Landgildematriklen, og da den var beregnet af de nedsatte kommissioner kaldes den ydermere Kommissionsmatriklen.

Den findes selvfølgelig også her fra sognet, og vi får en lille hilsen fra fordums tider i den, da gamle gårdbetegnelser fra skatteregnskaber fra omkring år 1500 dukker op her, betegnelser, der på dette tidspunkt allerede var forældede, men alligevel følger gårdene helt frem, til de mellem 1794 og 1815 købtes til selveje: hele fæstegårde, halve fæstegårde, tredingsgårde og gadehuse. Først og fremmest nævnes Brejninggaard gods og selvejergården Langergård. Så nævnes sognets hele fæstegårde: Ravensbjerg, Søndergård, Præstegård, Pilgård, hver med 2 fæstere, samt Vesterbæk og Opsund, hver med 3 fæstere.

Herefter nævnes de halve fæstegårde: Røikum og Randbæk hver med 4 fæstere på to gårde, Feldbæk med 3 fæstere, Moesgård, Snogdal og Sandbæk hver med 2 fæstere og Højmose og Væggerskilde hver med 1 fæster.

Herefter Tredingsgårdene: Bækgård og Bjørnkjær hver med 1 fæster og Bilring med 2 fæstere.

Til slut nævnes alle sognets gadehuse, 22 stk. Gadehusene var små ejendomme med et lille jordtilliggende. Egentligt betyder det huse opbygget på sognets fælles gade, altså pladsen mellem gårdene, hvor de ligger i byer, men her i Vestjylland var der ikke mange byer den gang, og så betegner det som sagt blot småejendomme med et lille jordtilliggende. Sådan skifter tiden, Viftrupgård, Vanting og Husted var gadehuse, det er de nok ikke mere.

Det største hartkorn findes væsentligst blandt helgårdene, men Ravensbjerg skiller sig dog ud ved at have et hartkorn på størrelse med tredingsgårdene. Giver det mon et fingerpeg om fordums størrelse, at den alligevel regnes blandt sognets hele gårde. Sammenlagt har de to gårde i Randbæk og de to gårde i Røjkum sognets største hartkorn på 16 og 13 tønder, så det har også været store gårde i deres oprindelse, men altså ikke af så stor værdi for en ejer, som helgårdene.

De gamle gårdbetegnelser fortsatte delvist indtil selvejet, idet betegnelsen hele og halve gårde vedblev at bestå, mens betegnelserne tredingsgårde og gadehuse forsvandt. De sidste blev i stedet kaldet for bol og halve bol, og det var ikke meget. Samtidig ser vi begyndelsen til opdelingen af nogle af sognets gårde i 2 eller 3, som vi kender det fra Ravensbjerg, Snogdal, Røjkum, Vesterbæk, Randbæk, Søndergård, Pilgård og Præstegård. Det, at der boede flere fæstere på samme gård, var ikke ensbetydende med, at de delte arbejde og besætning, nej, hver mand havde sin bestemte del af

gården med besætning og tilhørende markerstykker. Vi må forestille os, at der er sket en gradvis udbygning af gården, som til slut endte i en adskillelse af de to gårdsparter, som vi f.eks. kender det fra Nørre og Sønder Søndergård.

Man skulle betale 64 skilling = 4 mark for hver tønde hartkorn i skat. Der går 6 mark på 1 rdl, og vær-dien af en god ko dengang var omkring 3 rdl. Det gjaldt for alle, også herremændene, og det var en ubehagelig nyhed for dem. Ydermere skulle herremændene indkræve skatten hos deres fæstebønder og indestå for, at den blev betalt, d.v.s. at de skulle lægge ud for dem, der ikke betalte. I 1670 fik adelen dog igen bevilget skattefrihed for deres hovedgårde, men allerede i 1682 kom der en forordning om, at kun hovedgårde med mindst 200 tønder hartkorn bøndergods indenfor en omkreds af 2 mil skulle regnes for skattefri sædegårde med særlige privilegier. Havde man en mindre del bøndergods, men havde man en komplet hovedgård, kunne man søge om at få disse privilegier. En komplet hovedgård betød, at alt bøndergods i det sogn, hvori hovedgården lå, hørte under godset. At dette var noget, der berørte Brejninggård, skal vi senere høre om.

Det siger vel næsten sig selv, at en matrikel, der var baseret på indsendte jordebøger, som igen var baseret på en ofte forældet landgilde, kun kunne være uretfærdig og derfor let give anledning til protester. De kom da også ret hurtigt, så allerede i 1664 fik man udarbejdet en ny matrikel, denne gang udarbejdet i de lokale amtstuer, som var oprettet efter Enevældens indførsel, og derfor kaldet Amtstuematriklen. Det skal dog siges, at her i sognet blev det ikke til de store forandringer, hartkornet blev sat lidt ned på enkelte gårde og tilsvarende op på enkelte andre, således at det samlede resultat ikke forrykkede balancen særligt meget.

Hartkornsmatriklen 1688.

Som nævnt var matriklen baseret på landgilden, og efterhånden var der så store protester imod denne beregningsform, at regeringen besluttede at starte på en frisk. Det blev besluttet, at al agerjord skulle opmåles, og samtidig skulle jordens godhed, dens bonitet, takseres, således at værdiansættelsen kom til at afhænge af begge dele. Desuden skulle enge, overdrev, moser, skove og heder vurderes efter, hvad de kunne give af græs, hø, tørv o.s.v. Arbejdet begyndte på Sjælland i 1681. I 1683 var turen kommet til Jylland. Jylland deltes i 7 kommissioner. Ved hver ansattes 3 kommissærer, 1 ingeniør, 26 landmålere med 26 skrivere og 1 protokollist. Hertil kom takseringsmændene, som udtoges blandt bønderne, og som ikke fik lov til at taksere i eget sogn, der var jo tale om skat, og endelig de unge karle fra hvert sogn, som gik til hånde med opmålingskæderne. For at dække udgifterne, betalte alle, fæstebønder og godsejere en engangsafgift på 2 mark pr. tønde hartkorn.

Jorden takseredes som allerbedst = 2 td./td.hk, god = 4 td/td.hk, middelmådig = 6 td/td.hk, skarp = 9 td/td.hk, ond = 12 td/td.hk eller allerværst = 16 td/td.hk, og som beskaffenhed angaves byg- rug- blandkorn- boghvede- eller havrejord. Engene takseredes efter læs hø, overdrev og heder, som var fælles, takseredes til antal høveders græsning og til lyngslet, som så blev fordelt på hver gårdspart.

Tørvemoser takseredes ligeledes. Hver gårdparts agre blev opført for sig af skriverne efter landmålernes opmåling. Alle mål opførtes i opmålingsprotokoller, der indbandtes med et sogn i hver, de såkaldte Markbøger. Hertil kom, at sognepræsten skulle fremlægge tiendelister på bøndernes tiende til ham for de sidste 3 år, ligesom han skulle give sit besyv med om jordens godhed i sognet. Det kunne jo godt være, at almuen snød, noget man nærmest regnede med, men så satte man sin lid til sognepræsten. Dette med at snyde, bevist eller ubevist, kan nok aflæses af, hvad takseringsmændene skrev under deres navne efter at have takseret de enkelte ejendomme. Der stod: "Dette er efter Instruksen, så vidt muligt".

Resultaterne blev sendt til Rentekammeret i København, hvor man gik i gang med beregningerne af alle opmålinger og angivelser, så man kunne finde frem til ejendommenes hartkorn. Man anvendte den gamle sjællandske alen, hvor 14000 kvadratalen svarede til 1 tønne land eller 1 tønne udsæd. Alle udregninger blev overført til bøger, kaldet Modelbøger, hvoraf der var et bind for hvert herred, og herfra blev slutresultatet overført til Matriklen, en bog for hvert amt. Alt var nu ikke målt for godt, så i de følgende år blev der prøvemålt og beregnet i en del sogne landet over, men i 1688 var det hele sluttet, og den nye matrikel lå klar. Man havde lovet kongen, at hartkornet ikke skulle blive mindre i den nye matrikel, end i den gamle fra 1664, men det løfte kunne ikke holdes.

Brejning sogn blev opmålt fra lørdag den 22. til og med lørdag den 29. september 1683. Det havde været rart, om nogen havde gemt en beskrivelse af den invasion af fremmede folk, som sognet nu oplevede, og fæstebøndernes reaktion på fremmede bønderes taksering af deres jord. Man vidste jo godt, at det hele havde noget med skatter at gøre, så det var ikke rart med for god jord. Man begyndte med at måle Bilring og Ll. Snogdal op, så fik man da et mål for forskellige jorder. Man havde travlt og tog derfor søndagen med, hvor man opmålte Feldbæk og Bjergs jorder, og så gik det ellers løs og i ugens løb blev alle ejendomme opmålt, og den 29. kunne man slutte med Røjkumgårdene. Der var flere landmålere i gang på samme tid, ellers havde det været en uoverkommelig opgave på så kort tid.

I Modelbogen er der af protokollisten givet følgende beskrivelse af sognet:
"Brejning sogn er mesten overalt af en materie sand og muld på en rød sandgrund og bruges overalt på een måde med 1 kjærv byg, 2 kjærve rug, 1 kjærv havre eller boghvede, ligesom jorden er til. Hviler siden 3-6 år, eftersom ved et hvert sted findes mængde af jord.
Til dens gødning bruges også overalt een slags, nemlig gamle diger og opgravet hedejord opblandet med klemøg (staldgødning).
Og som den (sognet) består mesten af mange små væringer af hede opbrudt, en del eragtes uforføden sær beskrivning om et hvert sted at forfatte, hvorfor efter at enhvers ejendom er tagen udi øjesyn og dens godhed observeret, har vi opført ethvert sted udi de sorter, som de kunne eragtes at være god til. Og som en del her udi sognet, nemlig begge Opsund, al Kirkebyen, Tudskjær, Kassen-toft, Kildsig, Ved Bech, Rudmose, Bjørnkjær og Bildring har den commoditet for de andre, at en del af heden kan gøre sig nogen fordel med tørre (tørv), som sælges til Ringkøbing og Holmsland, selvom de ligger 2 mil derfra, så er de steder jorden for samme årsagers skyld konsideret noget bedre end de ellers kunne være anført for. Hvilken takst ved ethvert sted er specificeret".

Med henblik på, at sognet lå på rød sand, er det vel forståeligt, at en hel del af jorden takseredes som skarp eller ond, men en del nåede også op i middel, og i Viftrup og St. Snogdal sneg man sig den anden vej til allerværst. Når vi ser på beskrivelserne fra den ene gård til den anden, går udtrykket "skarp rugjord med grå og hvid sand og sten grus" meget ofte igen sammen med udtrykket "kold jord". Ind imellem var det på rød sand, skarp stengrus og al, at der blev dyrket. Så lysner det jo op, når der en sjælden gang konstateres "lidet muld". At man i Kirkebyen havde sid, våd og kold havrejord, kan vel ikke undre nogen. Det er bl.a. der, fiskesøerne nord for kirken i dag findes. I Vestjylland kalder man i øvrigt et sumpet område for "Sig".

Det kan godt være, at man havde gode heder til tørveskær, men der var også plager der, for bønderne i Kirkebyen, Røjkum, Ravnsbjerg, Højmose, Randbæk og Opsund beklagede sig over at lide stor skade af ulve i deres heder.

Mange af ejendommene, også de små, holdt hyrder til deres dyr, som blev græsset på heder og i moser rundt om ejendommene, når de da ikke græssedes på de hvilende agre. Og da de hvilende agre lå sådan i mindst tre år, var der ikke så ringe græsning her.

Alle gårdene i sognet skulle lade deres korn male i Brejninggaards vandmølle, om hvilken det sagdes, at den kunne gå vinter og sommer, da den fik sit tilløb fra et væld i heden. Herfra ledtes vandet gennem et lille vandløb til en dam ved møllen, som havde overfaldshjul med en diameter på 4 alen. Mølledammen var vel forvaret, som der står, med en styrtedæmning, således at det må antages, at den ikke kan lide skade af vandskyld. Møllestenen var 2 alen i diameter og 1 kvarter tyk, som er 15,5 cm. Møllen havde ret god søgning, og det er jo forståeligt, når bønderne ikke måtte lade korn male andre steder. Ved stor søgning kunne det knibe med, at der var vand nok. Møllen havde ikke selv jord, men måtte dyrke en lille toft i Brejninggaards Vestermark (Mølletoft).

Det vil jo være noget uoverskueligt at gennemgå alle sognets gårde, beskrivelserne findes i Brejning sogns ejerlav, men jeg har taget et par stykker ud for at give en mundsmag:

Bækgård også kaldet Ved Bech:

En halvgård (tredingsgårdsudtrykket er nu forladt), som var beboet af 2 mænd, Iver Christensen og Jens Ibbesen. Hørte under Brejninggaard. Marken eragtes for skarp.

Marken er i 1 skifte og strakte sig mod syd til Vanting bæk, mod nord til Blæsbjerg mark, mod øst til Kildsig bæk i Bildring mark. (Det er kun marken, der er angivet, resten af jorden nævnes ikke.) Marken deles i Ved Beck ager og Gammelager. Den første bestod af 46 agre, og var skarp rugjord bestående af grå sand og grus. I tre år såedes 1 år rug, 1 år boghvede og 1 år rug, hvorefter den hvilede i 6 år.

Den anden bestod af 32 agre, som var middel rugjord bestående af grå sand og grus med ringe muld. Blev besået i 4 år, 1 år byg, 2 år rug, 1 år havre, hvile i 4 år.

Endelig var der en indtægt nord for gården på 10 agre middel bygjord af grå sand og grus. Sås i 4 år, 1 år byg, 2 år rug, 1 år havre, hviler i 4 år.

Engbunden ligger omkring og nord for gården. Kan høste ialt 4 læs hø. Har ingen fædrift uden på de hvilende agre og kan derpå græsse 4 nød.

Hedetørv og lyngslet til behov og ikke anden herlighed.

Gården fik sat sit hartkorn ned fra 5.0.1.1. til 2.7.1.2½.

Der blev dyrket 23 tønder land.

Viftrupgård: Viftrup: 1 bol: øde i 3 års tid, da det afbrændte. Var tidligere beboet af Peder Mad-sen.

Hørte under Brejninggaard. Marken eragtes for allerværst.

Marken ligger øst-vest, i øst til alfar vej i vest til heden. I syd til Lycke hede og i nord til hede.

Består af 54 agre, som er skarp rugjord af grå og rød sand med stor grus i.

Besås i 3 år, 1 år byg, 2 år rug, hviler i 3 år.

Der kunne bjærges 5½ læs hø og græsses 10 kreaturer.

Den fik forhøjet sit hartkorn lidt fra 1.2.2.2 til 1.5.1.0, så det var nu ikke så galt endda.

Der blev dyrket 17 tønder land.

Ser vi lidt på længden af de enkelte agre, så er der selvfølgelig mange forskellige former, men jeg har prøvet at finde enkelte frem, så man kan se forskellen:

I Rudmose var der en mark bestående af 1 ager på 13 alens bredde i den ene og 12 1/4 i den anden ende og en længde på 120 alen, i alt 1515 kvadratalen (godt 1/10 tønne land). (1 alen = 0,66 m). En anden mark bestod af 5 agre på 74 alens bredde i den ene og 76 3/4 alen i den anden ende og en længde på 158 alen, i alt 11909 1/4 kvadratalen (ca. 3/4 tønne land).

I Randbæk var der en mark bestående af 2 agre 24/28 alens bredde og 60 alens længde i alt 1560 kvadratalen (16-18-40 meter) 1/9 td. land, og en mark bestående af 2 agre 204/188 alens bredde og 334 alens længde, ialt 65464 kvadratalen, ca. 4 tønder land (140-126-222 meter).

En anden mark her bestod af 11 agre og var 148/294½ alen bred og 910 alen lang, i alt 174037½ kvadratalen, ca. 12½ tønne land (80-200-606 meter).

Man skulle tro, at der samtidig med opmålingerne ville have optrådt mange marknavne, men det er ikke tilfældet. Det er nok sådan, at med de mange enkeltliggende gårde, der dyrkede deres marker for sig selv, var der ikke så stort behov for at have officielle marknavne. I Kirkebyen, hvor markerne lå tæt, er der dog nævnt en del navne, og vi kan såmænd godt nikke genkendende til nogle af dem: Kirkevången og Kirkefald lå ved kirken, Vången Norden Byen er den mark, der ligger ved Præstegården og Nygård, Norden Tværsig lå nord for byen op mod nuværende Blomstermarken 2, der jo egentlig hedder Sig, Spiold Vang, ja det er hvor Spjald by findes, Langager lå ind mod Vången Norden Byen, Krogagre lå op mod nuværende Krogs gartneri. Om Spiold vang siges det iøvrigt, at en del af den var udjord, som var ganske med siv begroet og havde ikke i mands minde været opdyrket. Hedejorden var al tilliggende syd og øst for kirken ned mod Opsund og Hestkær.

I Kildsig havde de Meldtoft, i Langagergårde havde de Aalegårds jord, Bindis agre og Vang marks agre. I Vesterbæk var Neden skifte og Vester Brødagre, i Lille Sandbæk fandtes Hankelbjerg mark

og Plet hede, men ellers er det navne som sønder-, nørre-, vester- og østermark og moseagre, der går igen, og det siger jo ikke så meget.

Hvor meget jord var der egentligt opdyrket i sognet den gang. Sognet er vel på omkring 13.000 tønder land, og heraf var 1136,6 tønder opdyrket. Brejninggård havde mest, 177,4 tønder land opdyrket, Gåsdal havde mindst med 4 tønder land opdyrket. Herimellem for nu at nævne nogle eksempler følgende hele, halve og tredingsgårde og bol, så havde Langergård 51 tønder, Raunsbjerg 41 tønder, Vesterbæk 58 tønder, Randbæk 79 tønder, Røjkum 71 tønder, Vanting 6 tønder, Viftrup 17 tønder, St. Snogdal 20 tønder, St. Sandbæk 24 tønder land opdyrket.

Hvordan gik det så med løftet til kongen om, at landets hartkorn ikke måtte blive mindre. Kunne det holdes? Nej, nogle steder blev hartkornet sat lidt op, men de fleste steder blev det sat ned. På landsplan 18%. Her i sognet var Brejninggaard i slet stand. I Markbogen står, at gravene omkring gården var ganske bevoksede, og gårdens hartkorn blev sat ned fra 48 til 34 tønder hartkorn, møllen beholdt sit hartkorn på 6 tønder, men bøndergodset i Brejning sogn blev sat ned fra 168 tønder til 137 tønder. Bilring, den ene gård i Kildsig, Rudmosegårdene, Moesgård, St og Ll. Sandbæk, St. Opsund og Ll. Snogdals hartkorn blev sat lidt op, men ellers er der nedgang sognet rundt. Bemærkelsesværdigt er, at Gl. Præstegårds hartkorn blev næsten halveret, den havde jo ellers ord for at være en af sognets bedste gårde.

Overfor nutidens krav om nøjagtighed kommer denne opmåling til kort, idet meget trods alt var baseret på et skøn. Men for den tid var det et meget betydeligt arbejde, som også følgende vers viser, som findes i bogen "Dansk Matricul regning":

Gud signe Christian,
som lod vort Land opmaale,
at Agermand sin Skat at give kunne taale.
Tak! Danner-Konge, Tak for denne Nyaarsgave,
at fattig Bonde-tarv i lighed kom og lave.

Mon det ikke er sjældent nu om stunder, at skattemyndighedernes forskellige "overgreb" udløser sådanne lovprisninger?

Skatter:

Skatter er ikke en ny opfindelse, myndighederne har århundreders erfaring i at finde på og udskrive skatter. Fra gammel tid udskrev man skat efter behov f.eks. i tilfælde af krig og når større opgaver skulle prioriteres.

Indtil Enevælden blev indført kunne Kongen kun udskrive skatter med Rigsrådets billigelse, men efter at Enevælden indført, var skatteudskrivningen nærmest et "tag selv bord" for Kongen og hans administration, og landets befolkning blev udsat for alle hånd former.

Sognepræsten var ikke blot Vor Herres repræsentant på stedet, nej han skulle også repræsentere statsmagten på den måde, at han skulle udfærdige optegnelser, mandtal, over beboerne, optegnelser, der så kunne indgå i skatteudskrivningen. Til gengæld havde præsten jo fingeren på pulsen og kendte til beboernes vilkår, så det var også til ham, man henvendte sig for gennem ham at ansøge om skattelettelse eventuelt skattefrihed. Højst sandsynligt var han også een af få i et sogn, der kunne skrive sådanne ansøgninger. Det skal vi høre lidt om.

Hvad så, hvis folk ikke kunne betale? Det var ikke noget problem, får loven sagde - efter 1660 - at så skulle godsejeren eller hvem der ejede fæstebøndernes jord og ejendomme punge ud, og så kunne de jo altid se, om de ved given lejlighed kunne kradse pengene ind igen. Her i sognet var Brejninggaardens ejere den største ejendomsbesidder, så de var interesserede i, at undersåtterne ikke blev plaget enden ud af bukserne, for så gik det ud over landgilde og så meget andet. Skatterne blev betalt til den lokale Amtstue, for beboerne her i sognet amtstuen i Ringkøbing.

Hvilke skatter kunne beboerne i sognet så blive pålagt? Udover matrikelskatten var der i 1660 indført en konsumtionsskat, en afgift på forbrug af indenlandske varer, føde- og drikkevarer og en folkeholdsskat, som svarede af fæstebøndernes medhjælpere, også deres børn over 15 år. Der var skat på håndværk og købmandsskab. Folk udenfor bondestanden betalte yderligere nogle skatter. De fleste af disse skatter var forpagtet ud, det gælder også her i sognet, så der findes ikke bevarede mandtal. Til gengæld dukkede der i årenes løb en hel del ekstraskatter op, og her findes der gode mandtal bevaret og også ofte bønsskrivelser indsendt gennem sognepræsten om nedsættelse af skatten. Ekstraskatterne skyldtes, at Staten p. g. af krige og oprustninger var i stor pengetrang. Nogle skatter angik kun standspersoner, men ildsteds- og kvægskatten i 1677 og kop-, kvæg- og rentepengeskatten i 1678 angik også fæstebønderne. Ordet kopskat har ikke noget med porcelæn at gøre, det kommer af det tyske ord for hoved, Kopf, og det og skatten på ildsteder viser jo skattemyndighedernes evne til at tænke i baner, hvor det var svært for skatteborgeren at undvige. Hvem havde ikke et hoved og mindst eet ildsted? Til gengæld kan man godt mærke en vis beskedenhed, når dyreholdet skulle opgives, ikke mindst i 1677. I 1678 dukker der flere forskellige dyr op, men stadigvæk i beskedne mængder.

Lad os se lidt på indberetningerne:

I 1677 var der 110 ildsteder hos fæstebønderne, fordelt på 49 ejendomme og 18 på Brejninggård, der var 58 heste hos fæstebønderne og 4 på Brejninggård, og der var 78 køer hos fæstebønderne og ingen på Brejninggård, som i stedet havde 60 stude.

I 1678 var der 41 heste hos fæstebønderne, 64 køer, 16 stude, 20 kalve, 243 får, 10 svin og 9 bi-træer eller bikuber, mens der på Brejninggård var 50 stude, 3 køer og 1 hoppe.

Unægteligt ikke de store mængder, og der er nu noget, der ikke stemmer. Sognets bondehartkorn var på 168 tønder i 1664 og på 137 tønder i 1688, og da godsejeren havde ret til at forlange een god hest pr. tønde hartkorn, mangler der jo ikke så få. Så hvis angivelserne ikke ligefrem er løgn, så er der nu nok mere tale om selvangivelser - af den beskedne slags - end optællinger. Derfor var ideen om skat på hoveder og ildsteder ikke så tosset endda. Af ansættelserne fremgår det i øvrigt med al tydelighed, hvem der drev Brejninggaards jorder. Fæstebønderne. Til hjælp til arbejdet var der i 1678 9 karle og 13 piger rundt omkring på sognets gårde. Man kan såmænd godt undre sig over, at man kunne nå alt det, man skulle. På Brejninggaard havde man kældersvend, ladefoged, 2 røgere og 1 tjenestepige.

Ekstraskatterne fortsatte i en jævn strøm disse år, og det betød penge ud af lommerne konstant. I 1683 betalte hver ejendom i sognet mellem 2 mark 8 skilling og 2 rdl.4 mark 12 skilling, mens Brejninggaard måtte slippe 19 rdl.

Som før nævnt, indestod godsejeren på Brejninggaard for skatternes betaling, så han var helt på bøndernes side, når det gjaldt om at klage sig. Efter at have haft nogle dårlige år i sognet skrev Laurids Munk, Brejninggaards ejer, der i øvrigt var noget påholdende og nøjeregnende, følgende klagemål til Kongen i 1686, som lyder således:

Stormægtigste, højbårne Konge,
allernådigste arve Konge og Herre.

Den store armod og elendighed, der befinder sig på mit gods ved Brejninggaard i Jylland nøder mig til at søge allerunderdanigst nogen hjælp og redning hos Eders Kgl. Majestæt, og deres mere end ynkelige tilstand at tilkendegive, idet de ikke alene har haft for to år siden så stor en misvækst, at de ikke kunne avle udsæden igen, og i den dyre tid måtte sælge alt det, de havde til livets ophold og en stor del af dem måtte tigge deres føde og havde ikke en skæppe til at tilså deres jord med, om de dermed ikke til min store bekostning var blevet hjulpne og skattekorn og andre skatter for dennem udlagt, i den forhåbning, at de derved skulle komme sig noget igen.

Men nu har de ikke alene forleden vinter ved den store storm, der var her i egnen, lidt en stor skade på deres huse, hvoraf en del er ganske nedblæste, men om foråret derefter i sædetiden af en grasserende smitsom sygdom været nedlagte, så at de ikke har kunnet tage vare på min eller deres egen avling, og mange udi sognet er bort døde, så at de intet har kunnet betale af skatterne, langt mindre af landgilden. Hvilket amtmanden, som bor her nær ved stedet, amtskriveren og sognepræsten kan attestere som sandt. Alt det som gården og andet strøgods indbringer, kan ikke nær strække til deres skatter og til at hjælpe de forarmede på fode, og det vil i fremtiden kunne forårsage min ganske ruin.

Om eders Kgl. Maj. ikke allernådigst de fattige menneskers elendige vilkår med barmhjertige øjne vil anse, og eftergive dem de efterstående skatter og lade dem nyde nogen forkortning i skatterne, indtil de i de kommende år kommer til deres sæd og førlighed igen. Sådan eders Kgl. Maj.s store

nåde og mildhed skal den Almægtige Gud med et langvarigt lyksaligt regiment rige-ligen belønne.
Forventende eders Kgl. Maj.s allernådigste milde resolution og forbliver
Eders Kgl.Maj.s allerunderdanigste og trolydigste Laurids Munk.
København, d. 31.juli 1686.

At overbemeldte godsens tilstand er som forskrevet testerer
Jørgen Grubbe Kaas (amtmanden).

Kan jeg underskrevne Søfren Mortensen, sognepræst til Brejning og Nørre Omme sogne sandfærdigen attestere om Brejning sogns vilkår og tilstand, dette som desværre er alt for sandt, at sognet, som ligger udi en ganske skarp hedeegn, er kommet udi stor armod, en del formedelst stor misvækst og skade på bæster (heste), fæ og får forleden åringer, en anden del forårsaget af en stor storm, som om natten mellem 24. og 25. november 1685 ned slog mange af deres huse og boliger, ja fast de stærkeste og bedste, som ikke er opbygget endnu, endelig udi dette år 1686 er en stor del af sognefolkene hendøde af en smitsom sygdom, som har grasseret overalt i sognet, hvorfor boligerne nu står øde, avlingen forsømt og ikke drives.

At så i sandhed er, testerer Søfren Mortensen, Nr. Omme præstegård 10.august 1686.

Efter velbårne Hr.Oberst Laurids Munks begæring kan jeg med sandfærdighed attestere, at hans godsens tilstand her ved Brejninggaard er i alle måder, som udi hans allerunderdanigste supplikation meddeles, så de kongelige kontributioner umuligt af denne enten med gode eller eksekution er at bekomme, mens obersten selv ved sin fuldmægtig sligt hvert kvartal og af alle slags må forskyde, foruden at de hans assistance i mange andre måder til livets ophold nødtørfigt behøver. Og indtil denne dag er restancen over 130 rdl, således som her attesteres.

Ringkjøbing, den 15.august 1686, Willads Andersen, Amtskriver.

Vi have supplicantens bønder til hans gård Breininge, formedelst deres slette tilstand indmeldte 130 Rdl resterende skatter af sær kongelig nåde allernådigst efterladt.
Skrevet på vort slot København, den 4. januar 1687. Christian (V).

Efter dette, som er en rigtig kopi af hans Kongelige Majestæts allernådigste resolution på Hr. Oberst Munks allerunderdanigste supplique ville amtsskriveren ved Lundenæs og Bøvling amter Villads Andersen sig allerunderdanigst vide at rette.

Datum Rentekammeret d. 8. januar 1687. P. Brandt. N. Bendsen. F. Giese. J. Worm. I. Elers.

Sognepræstens mandtal for 1686 følger alt dette ganske godt. Da han er kommet gennem de gårde, der er ved magt, følger de øde, forladte og mestendels nedfaldne steder nemlig Viftrup, som var afbrændt, Røjkum ene gård, hvorfra bonden var rømt, St. Snogdal som længe havde været øde og uden bygninger og Feldbæk, som fæstebonden havde forladt, og de steder, hvor beboerne er ganske forarmede og uden levnedsmidler, 15 ejendomme i alt, gårde som Højmose, St. Sandbæk, 2 af Randbæk gårdene, Bjørnkjær, Rudmose, Randeris og Koldinghus. Især gårdene i øster sognet, hvor jorden var dårligst.

At sognepræsten ikke ligefrem omtalte sognets beboere i rosenrøde vendinger, ses af hans omtale af de to sognes degn, som boede i gården Bjerg øst for Ravnsbjerg, og på det tidspunkt hed Christen Jensen. Han, der var søn af den tidligere degn, omtales som “ en trælbonde til Brejninggaard, der forestår sangen i kirken for sognefolkene og hverken har hest eller dreng, kun en gammel vanfør kone”.

I en bemærkning til kontributionsregnskabet i 1689 gav sognepræsten følgende beskrivelse af Brejning og Nørre Omme sogne: Det er de skarpeste, mest forarmede og øde sogne her i egnen.

Det var år med misvækst, enten p.g. af tørke eller som følge af fugtigt og koldt klima, og bemærkningerne til skatteregnskaberne er derefter. I 1699 var det særligt galt, og sognepræsten, Anders Dorchæus, som var ny på stedet, var ikke mindre malende i sin beskrivelse af sognets beboere: “Forarmede tiggere, alle af armod, svaghed og alderdom hart beladne, at de betler brødet”, sådanne fandtes i 12 ejendomme bl.a. i Viftrup, Vanting, Kildsig, Bækgård og Gårdsdal. “Ingen ellers i Brejning sogn ejer sin påboende eller anden gård eller frihed enten bondeskyld eller herlighed, ej heller mere end de to skindere og ene smed bruger noget handværk”.

Det er beklageligt, at der er så få papirer bevaret fra Brejninggaard. Skifteprotokollerne begynder i 1719 efter et kongeligt påbud om, at alle skifter og fæstebreve skulle føres på stemplet papir, men vi mangler ganske fæsteprotokoller, så det er svært at få et indblik i gårdene fra den kant. Vi får dog et enkelt lille kik, idet som tidligere nævnt Moesgård, Feldbæk og Snogdal i en periode hørte under Ribe Hospital, og derfra er der bevaret fæstebreve. Så kan vi få en følelse af, hvad vi ellers er gået glip af.

Da forordningen kom i 1719 om det stemplede papir, omskrev man også de gamle fæstebreve, og her kan vi læse følgende:

Hospitalsforstander Mathias Hansen Lytzen steder og fæster til Jens Christensen den halve gård udi Brejning sogn, Moesgård kaldet, som hans fader i fæste havde og nu til ham oplader og afstår. Og må forne Jens Christensen nyde, bruge og beholde samme gård sin livs tid med al den rettighed, der til ligger og af Arrilds tid har tillagt med ager, eng, fiskevand og fægang, tørveskær og høslet, intet undtaget i nogen måder, på den betingelse, at han yder og leverer den sædvanlige skyld og landgilde og anden rettighed til Ribe Hospital i rette tid. Og forholder sig efter hans kgl.maj.s love og forordninger, intet bortlejer eller formindsker af gårdens tilliggende men vedligeholder sted og stavn efter yderste formue. Er forstanderen lydig og hørig. Hvis disse poster og punkter ikke efterkommes, da har han forødt sit fæste.

Ribe Closter 26.februar 1683, Mathias Hansen Lytzen.

I 1725 blev Moesgård bortfæstet til Jens Christensens søn, Jacob Jensen, idet hans fader overlod ham gården som følge af svaghed og alderdom.

Jeg nævnte, at skifteprotokollen fra Brejninggård begynder i 1719, og der er to skifter, som også kan belyse sognet lidt. De er fra hver sin gårdtype, idet det ene, som er lige i slutningen af den periode, vi beskæftiger os med, er fra gården Ravnsbjerg, eller rettere fra den ene halvdel. Som det huskes, var Ravnsbjerg blandt sognets hele gårde. Den anden er Lille Kildsig, som hverken var hel- eller halvgård, men kun et bol. Her støder vi nu på noget andet. Sognet har fra gammel tid haft lidt industri i form af garveri, som fulgte bestemte slægter. Vi hører om det i jordebøgerne i 1661, hvor der var garvere / feldberedere i Lille Kildsig og i Tudskjær. I 1683 beklagede Laurids Munk på Brejninggaard sig til Kongen over, at hans feldberedere, som havde virket i Brejning sogn fra Arilds tid, ikke måtte sælge deres skind rundt om i købstederne, og i 1684 får han en kongelig bevilling på, at hans feldberedere må søge alle markeder i Nørre Jylland.

Feldberederne brugte stampemøllen ved Brejninggaard, der lå, hvor nu Brænderigården ligger, til at berede deres opkøbte skind, som herefter blev solgt på markeder så langt væk som i Horsens. Det gav penge til feldberederen og til sognet, og det kan spores. I en periode var der ligefrem to stampemøller ved siden af hinanden. Lad os prøve at sammenligne to skifter fra den tid, hvoraf den ene afdøde var feldbereder.

Niels Madsen i Ravnsbjerg døde ung i september 1732. Han var fæster af den halve Ravnsbjerggård med et Hk.på 2-7-1-0. Beboelsen bestod af stue med et par alkover, kælder, som ikke var kælder, men et forrådskammer, køkken og bryggers. Stuens møblement var hurtigt overset, et bord med åben fod, et fyrretræsskrin, en egetræskiste og to gamle ubrugelige stole. I køkken, kælder og bryggers kun, hvad der var nødvendigt til livets opretholdelse, herunder brændevinstøjet, som endnu var en væsentlig del af dagliglivet, og et par messinglysestager. Mærkeligt nok i bryggerset stedets eneste bog: en gammel salmebog.

I gården fandtes vogn, plov, harve og hvad ellers skulle bruges, og ikke mere. Besætningen bestod af 2 heste, 2 stude, 4 køer og 1 kvie, 3 svin og 2 får med 2 lam. Desuden var der 2 tomme bitræer.

Boet skyldte kongelige skatter og landgilde til husbonden, og da boet blev gjort op, var der lidt mere gæld end værdier. Blandt andet fordi stedets hartkorn betød, at der skulle være 3 heste. Og fordi gården ikke var særlig godt vedligeholdt. Mandens tøj er ikke nævnt, der var sikkert kun til dagen og vejen.

Hvordan så det egentlig ud i mandtallet til skatterne i 1677 og 1678? Da var den hele gård, Ravnsbjerg, beboet af Anders Jensen og Jørgen Jespersen, som i 1677 havde 4 ildsteder, 4 heste og 3 køer tilsammen. I 1678 er det nævnt, at de begge havde hustruer og deres besætning var på 3 heste, 3 køer, 1 kvie, 9 får, 1 svin og 2 bitræer. Hartkornet var på godt 5 tønder, så der skulle være mindst 5 heste på den hele gård. Det var trods alt ikke blevet ringere i den halve gård halvtreds år efter. Men jo ikke noget særligt at juble over.

I Lille Kildsig var forholdene anderledes. Selv om der kun var tale om et gadehus, senere et bol, så sad feldbereder og gårdfæster Peder Thomsen, der døde ung i 1720, væsentligt bedre i det end fæ-

steren i Ravnsbjerg, der i øvrigt var hans kones broder. I stuehuset var der ikke blot dagligstue, men også en østerstue, i alt i de 2 stuer 5 sengesteder godt besat med dyner og puder. I dagligstuen var langbord, skammel og slagbænk, i østerstuen fandtes udover en egekiste et langt fyrretræsbord og en træstol, og her fandtes også noget, almindelige bønder ikke ofte havde: en lædersadel og et ridebidsel. Så var der kælderens med et langt egetræsskab med 2 rum i med 15 glaserede stentøjsfade, samt diverse kar og baljer, og i stegerset, som her udgjorde det både for køkken og bryggers fandtes udover brændevinstøjet, messingkedel, messingmorter, 2 messinglysestager og 3 tinfade. Afdødes tøj skulle også med, i hvert fald det gode, som bestod i en grå klædes kjol, en lædervest med 42 sølvknapper, et par læderbukser, en brun klædes kabudshue med sort plyds og sølv lidser og knapper, en grå vadmel kjol, et par slidte støvler og et par sko. Hans øvrige klæder, uldne og linneds, forblev uvurderede.

Besætningen bestod af 2 heste, 2 stude, 3 køer og 1 kvie, 5 får, 3 gimmere og 4 ronvæddere samt 1 svin. Blandt gårdens redskaber, som var i god stand, fandtes et segl, hvormed man høstede korn, mens leen blev brugt til høslæt. Her var også en god hestevogn og et vognskrin med lås til brug på turene med skind til markederne.

Der var et stort overskud i boet og arv til enken og de 4 børn, idet boet ikke skyldte hverken skatter eller landgilde, ligesom gården var holdt godt ved lige i alle måder.

Hvordan så det ud i 1677 og i 1678? Da sad Peder Thomsens far, Thomas Olufsen, på stedet som feldbereder. Han havde 3 ildsteder, ingen heste, men 2 køer i 1677. I 1678 havde han 2 køer, 5 får og et bitræ, ligesom han havde en dreng til hjælp til arbejdet. Gården blev drevet sammen med Store Rudmose og hartkornet var på 2 tønder, så der skulle være 2 heste på stedet. De mangler i 1677 og 1678. Der er altså sket en væsentlig fremgang i løbet af de små halvtreds år, der er gået, og det må tillægges feldbereder erhvervet.

Hvad angår kirken, så skete der ikke så lidt her i disse år. Det fortælles jo, at Hans Lange en aften kom forbi kirken og så lys brænde derinde, og da han gik derind for at slukke, blev han opholdt og kunne først forlade kirken igen, da han lovede at bygge den større. Det skete også, idet han forlængede kirkens kor i 1581, det årstal der findes på kirken på en terrakottaplade. Blev der så mere plads i den? Både og. Han fik i hvert fald forlænget koret så meget, at der blev plads til at bygge et begravelseskapel ud mod syd. Man kan stadigvæk se indgangsbuen i syd væggen omkring skriftestolen. Kapellet blev revet ned i 1816. Men det gav jo ikke mere plads til de levende, så mon ikke samtidig pulpituret er blevet bygget, som blev revet ned ved kirkens restaurering i 1961.

Brejning kirke.

Efter Reformationen skulle der opsættes en prædikestol i kirkerne, og Brejning sogn fik da også een. Hvordan den så ud, ved jeg ikke, men den omtales i kirkeregnskabet i 1586. Vi må antage, at den har siddet på sydmuren inden udbygningen i 1581 for derefter at blive flyttet over på nord-

muren, hvor prædikestolen jo stadigvæk findes. Men den har sikkert været svær at indpasse i sin nye placering, for i 1622 skænkede Gunde Lange på Brejninggård den prædikestol, vi stadigvæk har, og han betalte både prædikestol, maling og staffing uden udgift for kirken, som der står i regnskabsbogen.

I kirkeregnskabet for 1621 nævnes det, at der det år blev forarbejdet kirkestole og skamler, men om det betyder, at menigheden indtil da stod op under gudstjenesten, skal jeg lade være usagt. Altertavlen er ligeledes fra denne tid. Ved restaureringen i 1933 fandt man tallene 16-- på søjlefødderne. Desværre var de to sidste tal ulæselige. Regnskabsbogen nævner ikke altertavlen, så det må jo igen være en gave til kirken. Ellers er den fra før eller fra efter regnskabsbogens tid. Til gengæld blev der i 1647 hentet tømmer i Holstebro til en skriftestol, og Jep Snedker i Brejning forarbejdede stolen. Jep Snedker boede i gården Mose, og han var dygtig til sit arbejde, og stolen er den, der står bag døbefonden med årstallet 1647 udskåret.

Kirkeklokken hænger, hvor den har hængt, siden tårnet blev bygget engang i 1400-tallet. I år 1600 havde den fået en skade, der krævede omstøbning, og så blev sognets bønder beordret på arbejde ved kirken. Klokken blev firet ned og ad de sandede hjulspor kørt til Ringkøbing, hvorfra den blev sejlet til Hamborg til omstøbning. I 1621 var det galt igen, og så måtte den samme tur igen. Denne gang måtte man udover fragt og støberløn også betale told, for at få klokken hjem igen. Told og skat er som bekendt ikke nye opfindelser. En indskrift med årstallet 1621 i klokken minder om denne sidste tur. Den overlevede krigsårene under Chr. IV, hvor der ellers blev indsamlet klokker til omstøbning til kanoner, og det kan vi jo glæde os over i dag.

Den nationale milits.

I 1701 fik Danmark sin første nationale milits. En del af de dyre, hvervede tropper blev erstattet af ulønnede nationale soldater, og det gav jo besparelse i Statskassen. Udskrivningen blev ikke baseret på folketallet, men på matriklen fra 1688. Det vedtoges, at for hvert 20 tønder hartkorn bøndergods skulle der stilles en soldat, og så var det op til den lokale jordegodsejer at finde ud af, hvem det skulle være. Brejning sogns 137 tønder hartkorn bøndergods skulle altså stille 7 mand, og godsejeren valgte gårdene Søndergård, Langergård, Røjkum, Præstegård og Kildsig i Vestersognet og Randbæk og Store Sandbæk i Østersognet, som hver med omliggende ejendomme til ialt 20 tønder hartkorn udgjorde et lægd i sognet, og herfra blev der udvalgt syv bondesønner, som blev sendt på session og godkendelse i Ringkøbing 21. december 1701. Det er Brejning sogns første soldater, vi her hører om. De tjente rundt på gårdene i sognet, øvede som soldater om søndagen efter kirketid, og som soldater måtte de ikke forlade sognet i de 6 år, hvor de var i tjeneste. Vi oplever altså her en forløber for det stavnsbånd, der begyndte i 1733.

Langergård / Langagergård.

Til slut vil jeg fortælle en lille smule om den gård, vi i dag kender som Langagergårde, men som oprindeligt hed Langergård, hvilket også er den rigtige betegnelse, idet navnet kommer af lang-ør = langt vadested/bred, mens Langager er en forskrivning i forbindelse med opmålingerne til matriklen i 1844.

Gården Langergård var oprindeligt en selvejergård og den af Brejning sogns gårde, der længst beholdt selvejet. Gårdens herlighed var dog tidligt pantsat til Kronen, sikkert i forbindelse med Klements fejden, men bondeskylden ejedes af gårdens ejer, som længe var samme slægt. Der er den ejendommelighed ved gården, at den i lange perioder var ejet af Brejninggaards foged eller forvalter, som også samtidig kunne fæste og bebo en anden af sognets gårde. Fra sidst i 1500 tallet til omkring 1660 ejedes gården af Thomas Christensen, som i perioder var foged på Brejninggaard og samtidig var fæster af Vesterbækgård. Omkring 1660 ejedes gården af hans søn, Christen Thomsen, som også var fæster af Vesterbækgård og i perioder foged på Brejninggaard. I perioder var der andre fogeder, men hvad det gik efter, er ikke klart. Langergård blev drevet af to fæstebønder, som så tilhørte Thomas Christensen eller Christen Thomsen, altså fæsteres fæstere, noget af en ejendommelighed, men et kendt fænomen.

I skattemandtallet 1678 er der en meddelelse fra sognepræsten Søren Mortensen i Nørre Omme - Brejning om, at Christen Thomsen Vesterbæk i nogle år har boet i et hus, han har bygget i Kodal by i Nørre Omme sogn, idet han havde opladt gården i Vesterbæk til andre, og da hans tilstand nu er slettere, end den har været i mange år, vil han gerne fritages for ekstraskatten.

I 1651 pantsatte Kongen sin andel i Langergård, altså herlighedsretten, til Peder Lange på Brejninggaard, som altså nu fik del i gården. I 1683 var bondeskylden i gården stadig ejet af Christen Thomsen, som nu boede i Videbæk, men han havde lejet den ud til fogden på Brejninggaard, Jost Andersen, som samtidig havde tilkøbt sig herlighedsretten fra Brejninggaard, så han sad som en lille konge på stedet. Det fik næste ejer af Brejninggaard, Laurids Munk, at føle, da han overtog godset i 1683, for Jost Andersen ville ikke overgive godsets regnskaber til ham, så han måtte henvende sig til Kongen for at få hjælp, og fik da lov til at anholde fogden, hvor han stødte på ham. Så galt gik det nu ikke. Jost Andersen gik i sig selv og afleverede regnskaberne og flyttede umiddelbart efter 1688 til Møltrup, hvor han døde i 1723. Som ejer forstås, det var før Forsorgshjemmets tid.

Langergård ejedes nu af Christen Thomsens brorsøn, Thomas Knudsen, i Videbæk, men Laurids Munk havde fået nok af at have en selvejergård i sognet til at genere sig, så han udkøbte Thomas Knudsen, og herefter var Langergård fæstegård som sognets øvrige gårde til frasalget i 1794.

Laurids Munk købte efterhånden de forskellige fæstegårde op, som var kommet fra godset ved Jørgen Langes fallit, så da han døde i 1702, manglede han kun tre gårde i sognet, førend Brejninggaard kunne kaldes et komplet gods, nemlig gårdene Moesgård, en part af Feldbæk og St.

Snogdal. Disse tre gårde hørte under Ribe Hospital, men i 1729 var Hospitalet blevet træt af bøvlet med fæstebønder så langt af led, og det år købte Brejninggaards ejer, Chr. Siegfred Eenholm gårdene af Hospitalet og lagde dem under Brejninggaard, og herefter var Brejninggaard et såkaldt ”enemærke”, idet alt fæstegods indenfor 2 mil, d.v.s. hele Brejning sogn og mere til, som var mere end 200 tønder hartkorn, nu var ejet af Brejninggaard, hvorfor godsejeren kunne opnå skattefrihed.

Johannes J. Lund
Spjald, 2004-2018.